

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Skolbiblioteket

- en slumrande resurs eller ett aktivt redskap för
lärande?

Magdalena Bergsten
Agneta Mårtensson

Examensarbete inom 15 hp
inom det specialpedagogiska programmet, 90 hp
Nivå: Grundnivå
Termin/år: Ht 2007
Handledare: Arja Kostainen
Examinator: Inga-Lill Jakobsson

Abstract

Arbetets art: Examensarbete inom 15 hp inom det specialpedagogiska programmet, 90 hp

Titel: Skolbiblioteket – en slumrande resurs eller ett aktivt redskap för lärande?

Författare: Magdalena Bergsten och Agneta Mårtensson

Handledare: Arja Kostiainen

Examinator: Inga-Lill Jakobsson

Syfte

Studiens syfte var att undersöka vilka uppfattningar det finns kring skolbibliotekets funktion för lärande kopplat till barn i behov av särskilt stöd. Forskningsfrågorna berörde erfarenheter som finns av skolbibliotekets roll för lärande, vilken relation skolbiblioteket har i förhållande till övrig pedagogisk verksamhet och vilka förväntningar pedagoger och skolbiblioteksansvariga har på varandra.

Metod

Genomförandet bestod av en kvalitativ undersökning på tre grundskolor med hjälp av forskningsintervjuer med pedagoger och skolbibliotekarier. Det inspelade intervjumaterialet bearbetades med hjälp av transkribering och tolkning utifrån våra forskningsfrågor. Resultatet diskuterades sedan och kopplades till studiens syfte och den forskning som finns på området.

Resultat

Resultatet visade att pedagoger och bibliotekarier värnar och uppskattar sin skolbiblioteksverksamhet. Man vill gärna använda biblioteket i undervisningen och lärandet, men har svårt att skapa former för samverkan.

Det råder också osäkerhet om hur man bygger upp effektiva stödstrukturer för elevernas lärande i biblioteket. Detta gäller i hög grad för elevernas informationssökning på Internet som har blivit ett viktigt redskap i ett undersökande arbetssätt. För elever i behov av särskilt stöd är sådana stödstrukturer avgörande för att de ska ha möjlighet att nå kunskapsmålen. En medveten diskussion om läroplanens mål för hur elever ska lära i dagens skola tycks saknas när man resonerar kring sitt skolbiblioteks funktion. Både pedagoger och bibliotekarier uttrycker att de vill något mer med sitt skolbibliotek. De är inte nöjda, men har svårt att se vägar som leder till ett lärande i enlighet med de mål och riktlinjer som finns i läroplanen.

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
1 Inledning.....	4
2 Litteratur	5
2.1 Styrdokument	5
2.1.1 Skolbibliotek.....	5
2.1.2 Lärande och skolbibliotek	6
2.2 Definitioner	8
2.3 Skolbibliotekets betydelse för lärande och läsning	8
2.3.1 Vad är lärande?.....	8
2.3.2 Internationell forskning kopplat till lärande i skolbibliotek	9
2.3.3 Nationella teorier om och exempel på lärande kopplat till skolbibliotek.....	9
2.3.4 Informationssökning och läromedelsanvändning.....	11
2.4 Skolbiblioteket som rum	12
2.5 Aktuell debatt	13
2.6 Skolbibliotekets pedagogiska roll	14
2.7 Analysredskap	14
3 Syfte	17
4 Metod	17
4.1 Val av forskningsansats.....	17
4.2 Forskningsintervju.....	18
4.3 Intervjufrågor	19
4.4 Genomförande av intervjuerna.....	19
4.5 Analys	20
4.6 Urval.....	21

4.7 Studiens tillförlitlighet	22
4.7.1 Reliabilitet	22
4.7.2 Validitet	22
4.7.3 Generaliserbarhet.....	22
4.7.4 Etik	23
4.7.5 Relevans	23
5. Resultat.....	23
5.1 Björkskolan	23
5.1.1 Skolbibliotekets roll för lärande	23
5.1.2 Samverkan	24
5.1.3 Förväntningar	25
5.1 Ekskolan.....	25
5.2.1 Skolbibliotekets roll för lärande	25
5.2.2 Samverkan	27
5.2.3 Förväntningar	27
5.3 Lindskeolan.....	28
5.3.1 Skolbibliotekets roll för lärande	28
5.3.2 Samverkan	29
5.3.3 Förväntningar	30
6 Diskussion och slutsatser	30
6.1 Lärande i skolbiblioteket.....	31
6.1.1 Rummet	31
6.1.2 Undersökande arbetssätt.....	31
6.1.3 Samverkan	33
6.1.4 Skolbiblioteken och Loertschers taxonomier	33
6.2 Specialpedagogiska implikationer och vidare forskning	34

Referenser.....	36
Bilaga 1, Missivbrev	38
Bilaga 2, Intervjumall bibliotekarie	39
Bilaga 3, Intervjumall pedagog	41

1 Inledning

I vårt arbete som pedagoger ute på skolorna har vi kommit i kontakt med skolbiblioteket på olika vis. Vi har sett bibliotek som varit en självklar del av skolans arbete och pedagogik, där skolbibliotekarien engagerat sig i elevernas lärande och till exempel kommit med goda förslag på faktalitteratur vid tematiska studier. När våra elever har varit i biblioteket har de fått god vägledning vid sökning av information och litteratur. För elever i behov av särskilt stöd har detta varit till extra stor hjälp.

Att ta bort en aktiv bibliotekarie av till exempel besparingsskäl och ersätta denne med personer med annan kompetens kan nästan få samma konsekvenser som att stänga biblioteket. En följd kan bli att pedagogerna utgår från läromedel istället för att använda faktalitteratur och internet i undervisningen för att vara säkra på att det tematiska området kan täckas in och hinna med.

Vi har varit i den här situationen och det som har slagit oss då är att diskussionen kring värdet av ett bra skolbibliotek har varit ganska begränsad. Analyser kring pedagogiska konsekvenser har varit sällsynta. Ledningen har ibland sett skolbiblioteket som en lyxstudio som man eventuellt kan kosta på sig när ekonomin är mycket god. I stället skulle man kunna vända på det hela och se skolbiblioteket som en nödvändig investering i ett förebyggande arbete. Ett arbete som leder fram till att elever klarar sin skolgång bättre och att kvaliteten på det pedagogiska innehållet höjs och skärps. Man kan fråga sig om inte alla skolor borde se skolbiblioteket som ett nödvändigt redskap och hjälpmedel, vilket skulle vara en självklar integrerad del av skolans arbete.

Det finns många goda exempel på detta, inte minst utomlands, men även i vårt eget land har skolor satsat på biblioteket och gjort framsteg inom till exempel läsutveckling med hjälp av ett integrerat bibliotek. I den aktuella debatten höjs också fler och fler röster för krav om att skolbibliotek ska skrivas in i den nya skollagen för att på så vis bli ett obligatoriskt inslag ute på skolorna.

Vilka mekanismer styr i denna fråga och vad avgör att vissa skolor satsar på detta område? Vilka uppfattningar och föreställningar har pedagoger och bibliotekarier? Känner de till forskning om skolbibliotekets pedagogiska betydelse? Detta är några av de frågor vi har brottats med, men vi kommer inte att kunna undersöka alla.

I vår studie vill vi först och främst belysa uppfattningar kring skolbibliotekets roll för lärandet och då särskilt med tanke på de elever som är i behov av särskilt stöd. Vi hoppas att denna studie kan bidra till att öka intresset och medvetenheten ute på skolorna för skolbibliotekets betydelse och möjligheter, och på så sätt bidra till att denna resurs kan utnyttjas på bästa sätt.

2 Litteratur

För att hitta ramar för undersökningen utreds vilka styrdokument som finns kring skolbibliotek och lärande. Därefter definieras centrala begrepp. Vidare undersöks internationell och nationell forskning kring skolbibliotekets betydelse för lärande och läsning.

Därefter belyses skolbiblioteksrummets funktion, aktuell debatt och skolbibliotekets pedagogiska roll. Litteraturgenomgången avslutas med en beskrivning av Loertschers taxonomier som är ett analysredskap för studien.

2.1 Styrdokument

2.1.1 Skolbibliotek

När det gäller styrdokument kring skolbiblioteket beskriver Nobel (1979) hur tankar om skolbibliotekets funktion har haft en stark ställning i skolutredningar från 1940-talet och fram till läroplanen 1962, i vilken biblioteket hade ett eget avsnitt. I Lgr 69 togs detta avsnitt bort och skolbiblioteket tonades ned till ett bokrum. Man menade att skolans förvaring av läromedlen skulle decentraliseras till klassrum och ämnesdepåer. Detta var något som försvagade skolbibliotekets roll (s. 99). I Lgr 1980 framhöll man ett mer undersökande arbetssätt, vilket medförde att biblioteket återigen sågs som en viktig resurs (Lgr 80, s.27).

I dagens läroplan, Lpo 94, finns det endast en skrivning med ordet bibliotek under punkten 2.8; Mål och riktlinjer; Rektors ansvar:

Rektorn har ansvaret för skolans resultat och har därvid inom givna ramar, ett särskilt ansvar för utformningen av skolans arbetsmiljö så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god karaktär och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper. Sådant stöd kan t.ex. vara bibliotek, datorer, och andra hjälpmedel (Lpo 94, s. 23).

I Grundskoleförordningen hänvisar man till Bibliotekslagen när det gäller bestämmelser om skolbiblioteken (SFS, 1994:1 194, Kap.1, 4§). I Bibliotekslagen som trädde i kraft den 1 januari 1997 står det att grund- och gymnasieskolan ska ha ”lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevs intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen” (SFS, 1996:1 596, 5§). I 8§ står det att ”Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade efter dessa gruppers behov (ibid, 8§). 9§ säger att ”Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning (ibid, 9§).

Enligt en kartläggning som gjordes över skolbiblioteken i Sverige i slutet av 1990-talet menar man att lagen är otydlig i vad som menas med ”lämpligt fördelade skolbibliotek” och likaså vad det innebär att bryta mot lagen. Det är dessutom oklart vilka sanktioner som skulle tillämpas om man fann att en skola bröt mot lagen (Statens kulturråd, 1999, s. 66-67). Man pekar också på att rektorer ofta är omedvetna om att det finns en bibliotekslag och vad som står skrivet i den (ibid, s. 63).

Svenska Unescorådet (som är en länk mellan FN-organet Unesco och Sverige) upprättade år 1999 ett Skolbiblioteksmanifest (2006). Detta är inget egentligt styrdokument, utan mer ett slags direktiv på inrådan av Unesco. I manifestet beskrivs tankar om skolbiblioteket:

Erfarenheten visar att elevernas förmåga att läsa, skriva, lösa problem och utnyttja informations-teknik förbättras när bibliotekarier och lärare samarbetar... Skolbiblioteket är en viktig del i en långsiktig utbildningsstrategi, för läskunnighet liksom för ekonomisk, social och kulturell utveckling... Skolbiblioteket skall ha tillräckliga och varaktiga anslag för utbildad personal, material, teknik och annan utrustning... Skolbiblioteket spelar en viktig roll för utbildning och kultur, för att främja läs- och skrivkunnigheten och förmågan att söka information... I en värld där samverkan betyder alltmer måste skolbibliotekarierna ha den kompetens som behövs för att stödja elever och lärare vid informationssökning. Skolbibliotekarierna bör därför ges möjlighet till fortlöpande kompetensutbildning (Svenska Unescorådet, 2006, s. 15-18).

I den lokala skolplanen för kommunen där undersökningen genomfördes står bland annat att ”barn och unga ska skall utveckla förmågan att använda informations- och kommunikations-teknik som ett redskap i ett livslångt lärande” (Skolplan för kommun x 2005-2006) och ”barn och unga skall lära sig att söka information och inta ett analytiskt och kritiskt förhållningssätt till informationens innehåll, avsikt och ursprung”(ibid). Här ser vi hur ett skolbibliotek skulle kunna vara ett redskap, men i skolplanen förekommer inte ordet skolbibliotek en enda gång.

2.1.2 Lärande och skolbibliotek

Skolverket (1998) har i en nationell kvalitetsgranskning uttryckt att läsning har stor betydelse för elevers utveckling och lärande. Trots detta lyckas vi inte alltid skapa skolor där elever, i alla åldrar med olika förutsättningar, läser och förstår texter på ett tillfredsställande sätt. Låt oss titta på vad kursplanen i svenska kräver av elever i femte och nionde klass när det gäller läsning.

I slutet av femte skolåret skall eleven

kunna läsa med flyt både högt och tyst och uppfatta skeenden och budskap i böcker och saklitteratur skrivna för barn och ungdom, kunna samtala om läsningens upplevelser samt reflektera över texter (Skolverket, 2000).

I slutet av nionde skolåret skall eleven

kunna läsa till åldern avpassad skönlitteratur från Sverige, Norden och från andra länder samt saklitteratur och tidningstext om allmänna ämnen, kunna återge innehållet sammanhängande samt kunna reflektera över det (Skolverket, 2000).

Många elever klarar inte att nå de här målen vilket betyder att de är i behov av särskilt stöd. Frågan vi ställer oss är om skolbiblioteket kan spela en roll för att hjälpa dem på vägen. I Lpo 94 (Utbildningsdepartementet, 1998) finner vi inte mycket stöd för det antagandet, eftersom ordet skolbibliotek knappt är omnämnt där. Detta trots att kursplanerna, både uppnåendemålen och strävansmålen i många ämnen innehåller mål och arbetsuppgifter som kräver ett skolbibliotek. Detta påpekar också Gomez och Swenne i ”Aktivt lärande med skolbibliotek” (s. 12) och tar bland annat kursplanen i historia som ett exempel:

Användningen av t.ex. databaser, hembygds museer, tidningar och andra medier är en naturlig del av historieundervisningen. Eleverna får därmed tillfälle att stifta en viss bekantskap med historiska källor...(Gomez & Swenne, 1996, s. 12).

Ett annat exempel som de lyfter fram är samhällskunskapsämnets kursplan. Arbetet med olika kunskapskällor har här en central ställning.

Vid slutet av femte skolåret ska eleven

kunna skaffa och sammanställa uppgifter om samhällsfrågor från olika källor som till exempel skön- och facklitteratur, tidningar, uppslagsböcker, (s. 13)

I slutet av nionde skolåret ska eleven

kunna använda olika kunskapskällor samt kunna sammanställa, bearbeta, granska och värdera uppgifter och åsikter från olika källor och opinionsbildare, (Gomez, Swenne, 1996, s. 13).

Vidare i värdegrundsavsnittet i Lpo 94 betonas vikten av likvärdig utbildning. Man pekar på att varje elev är unik med egna erfarenheter, bakgrund, språk och kunskaper. Varje skola ska ta hänsyn till det när de utformar undervisningen. I kapitel två som behandlar området kunskaper, finns mål att sträva mot. Dessa betonar framförallt vikten av att utveckla sitt eget sätt att lära, lust att lära och att använda sina kunskaper som redskap:

- utvecklar nyfikenhet och lust att lära,
- utvecklar sitt eget sätt att lära,
- lär sig att lyssna, diskutera, argumentera och använda sina kunskaper som redskap för att
 - formulera och pröva antaganden och lösa problem,
 - reflektera över erfarenheter och
 - kritiskt granska och värdera påståenden och förhållanden (Lpo 94, s 17-18)

En likvärdig utbildning för alla betyder alltså inte en likadan utbildning för alla, vilket framgår tydligt av dokumentet. Man betonar också att skolan har ett extra stort ansvar för de elever som har svårigheter att nå målen (Lpo 94, s. 13).

Enligt den Lärarutbildningskommitté som tillsattes av regeringen 1997 var det viktigt att utforma en ny lärarutbildning som utbildade lärare att möta alla barn och ungdomar. Man var övertygad om att det var inom ”den reguljära undervisningen som differentierings- och individualiseringsproblematiken skulle hanteras” (Lärarutbildningskommittén 1999 s. 192) För att uppfylla detta mål måste skolan formas utifrån elevens förutsättningar och behov. Att differentiera undervisningen blir då en nödvändighet enligt detta nya synsätt (s. 193) och enligt bland annat skolverket är en ”god värdemätare av kvaliteten i skolans pedagogiska verksamhet hur den möter elevers behov av särskilt stöd” (s. 196).

Dessa mål och pedagogiska resonemang skulle kunna ställas i relation till huruvida skolor har tillgång till ett skolbibliotek eller inte. Enligt skolans värdegrund, uppdrag och kursplaner kan det finnas skäl för att skolbiblioteket behövs och kan bli ett nödvändigt verktyg för att nå pedagogisk differentiering och andra viktiga mål. I vår undersökning kan vi spegla uppfattningar hos bibliotekarier och pedagoger i dessa frågor.

2.2 Definitioner

Begreppet skolbibliotek definieras på olika sätt inom forskningen. Professor Louise Limberg skriver att det är:

... ett rum med böcker och andra medier, ett system för registrering och möjligheter att finna en bestämd bok, kunnig personal som ansvarar för och driver verksamheten och till sist ett program, där biblioteket bidrar till att höja kvaliteten på undervisning och inläring (Limberg, 1990, s. 69).

Statens kulturråd föreslår:

Skolbiblioteket är den eller de platser i eller i direkt anslutning till skolan där det finns resurser i form av medier, teknik och personal för att förmedla, söka och värdera information och läsupplevelser av alla slag (Statens kulturråd, 1999, s. 10).

Nobel definierar skolbibliotek som:

... samlingsbeteckning för olika tryckta medier inom skolan, som icke producerats särskilt för skolbruk. D.v.s. de i kulturen utanför skolan förekommande tryckta medier, vilka i viss mån finns representerade i skolans bibliotek (Nobel, 1979, s. 99).

Eftersom Limbergs definition vidgar skolbiblioteksbegreppet till att även innefatta kunnig personal och något slags pedagogiskt program är den relevant och intressant att sätta i relation till de skolbibliotek som ingår i vår undersökning.

2.3 Skolbibliotekets betydelse för lärande och läsning

2.3.1 Vad är lärande?

I litteraturen förekommer olika grundläggande synsätt på vad lärande är. Till exempel förekommer ett behavioristiskt, kognitivt och sociokulturellt perspektiv (Dysthe 2003). Varken det behavioristiska eller det kognitiva tar hänsyn till den omgivning i vilken inläring sker. Professor Olga Dysthe (2003) beskriver att kritiken av kognitivismen är att den tenderar att alltför ensidigt fokusera på den mentala sidan av lärandet och är begränsad i sin elevcentrering (s. 38). Vidare har behaviorismen en mekanisk syn på människans beteende (stimulus/respons) och därmed på inläring.

Det sociokulturella perspektivet som, enligt Dysthe, betonar "att kunskap konstrueras genom samarbete i en kontext och inte primärt genom individuella processer" (Dysthe, 2003, s. 41) ligger närmast det synsätt som denna undersökning vilar på. Att samarbeta och interagera ligger till grund för själva lärandet, enligt detta perspektiv. Man intresserar sig också för det komplicerade samspelet mellan den lärande och redskap, vad redskapen uttrycker och vad de för med sig vid lärandeprocesser. Vilka konsekvenser för lärandet har till exempel användningen av datorn inneburit?

En annan viktig förutsättning för människors lärande, enligt det sociokulturella perspektivet är kommunikativa processer. "Det är genom att lyssna, samtala, härma och samverka med andra som barnet får del av kunskaper och färdigheter ..." (Dysthe, 2003, s. 48). Enligt Dysthe är språket och kommunikationen grundvillkor för att tänkande och lärande skall äga rum.

Dessa faktorer ska inte bara ses som medel för lärande. Hon hänvisar också till Bakhtin (s. 49) som menar att all kommunikation är dialogisk i grunden.

Med ett välfungerande skolbibliotek skapas nya inlärningsituationer och därmed ett nytt lärande och nya kunskaper. Hur ser pedagoger och bibliotekarier på dessa läroprocesser? Vilka uppfattningar har de kring detta lärande? Kan elever i behov av särskilt stöd gynnas av denna alternativa miljö?

2.3.2 Internationell forskning kopplat till lärande i skolbibliotek

Vetenskaplig litteratur visar att skolbiblioteket kan vara ett viktigt redskap för att stödja elevers lärande och läsning. I boken "Aktivt lärande med skolbibliotek", pekar författarna på internationella läsundersökningar där man har studerat vilka faktorer som kan påverka läsundervisningen och utvecklingen av läsförmåga. Det framkom då att "ett välförsett skolbibliotek, framförallt i skolområden med sociala och ekonomiska svårigheter, har en avgörande betydelse. Brister i skolbiblioteket drabbar i första hand de utsatta barnen" (Gomez&Swenne, 1996, s. 39). Men författarna hänvisar också till amerikansk forskning från mitten på 1970-talet, vilken visade att ett välutrustat skolbibliotek inte självklart blir en del av undervisningen. Det är alltså flera faktorer som avgör kvaliteten. De refererar till forskning som visar "... att ju mer integrerat bibliotekets verksamhet är i själva undervisningen desto bättre blir elevernas studieresultat" (Gomez, Swenne, 1996, s. 33).

Vidare hänvisar de till Ken Haycock som i sin bok "What works?" redovisar resultatet från en stor mängd amerikanska avhandlingar där man undersökt hur skolbiblioteket ska organiseras för att fungera på bästa sätt. Utifrån dessa resultat kan man se att skolor med ett välutrustat och välbemannat bibliotek lyckas bättre vad gäller nivån på elevernas läsförståelse och uttrycksförmåga. Dessutom läser eleverna mer och tycker mer om läsning vid dessa skolor. Andra områden som eleverna utmärker sig på är förmågan att använda, söka, sammanställa och analysera information (Gomez&Swenne, s. 37).

Gomez och Swenne lyfter fram hur man i "Coloradostudien", som publicerades 1993, avsåg att hitta samband mellan olika faktorer som skolfaktor, sociala riskfaktorn, biblioteksfaktorn och skolprestation. Tydligast samband visade biblioteksfaktorn. Elever tillhörande skolor med välutrustat bibliotek fick högre testpoäng. Där lärare och biblioteksansvariga dessutom samarbetade var testpoängen bättre än när så inte var fallet (s. 37).

Det är rimligt att ställa sig frågan om undervisningen blir bättre med skolbibliotek. Forskningen visar att det verkar finnas orsakssamband mellan skolbibliotek och skolprestation, men inga enkla sådana. Bakomliggande orsaker i form av till exempel undervisningsmetod kan påverka och styra utfallet, vilket författarna också påpekar, men de tillägger "att det då är frågan om undervisningsmetoder som kräver goda bibliotek." (Gomez& Swenne, 1996 s. 38).

2.3.3 Nationella teorier om och exempel på lärande kopplat till skolbibliotek

Läsforskaren Caroline Liberg hävdar att det finns "... tre huvudtyper av miljöer för läs- och skrivprocessen" (Skolverket, 1998, s. 6). Hon benämner dem A-, B- och C-miljöer. "De skiljer sig åt med avseende på i vilken mån och hur läs- och skrivprocessen används som ett aktivt och verksamt undervisningsled i många ämnen" (ibid, s. 6).

I A-miljöer arbetar man relativt systematiskt och medvetet med läs- och skrivprocessen i ett utvecklingsperspektiv. Eleverna ingår i kommunikativa sammanhang som på många sätt stöder

och stärker deras läs- och skrivutveckling, läs- och skrivprocessen utgör också i hög grad ett aktivt och verksamt undervisningsled i många ämnen. I B-miljöerna är detta inte lika systematiskt och medvetet genomfört. I C-miljöerna lyser ett sådant synsätt på läs- och skrivprocessen nästan helt med sin frånvaro (Skolverket, 1998, s. 6).

Det framgår vidare att i en så kallad A-miljö har skolbiblioteket en framträdande roll. Här kan man få tag på material i form av faktaböcker och andra goda och anpassade texter. Liberg hävdar att skolbiblioteket ska vara "ett rikt resurscenter för lärare och elever" (Skolverket, 1998, s. 23). Att gå till skolbiblioteket och hämta material ska vara lika självklart som att öppna bänkklocket och ta upp böcker. A-miljöer är fortfarande sällsynta i skolorna och Liberg visar på flera orsaker till detta och bland annat pekar hon på undermåliga skolbibliotek som saknar aktiva bibliotekarier.

Det finns goda exempel i Sverige där skolbiblioteket eller folkbiblioteket, har integrerats i undervisningen och visat att det kan ha en betydelsefull roll för att främja läs- och skrivutveckling. Projektet "Listiga Råven" i en Stockholmsförort var en sådan lyckad satsning (Alleklev & Lindvall, 2000). Man utgick från den metodik som bygger på den nyzeeländska läsinlärningsmetoden "Whole Language" vilken innebär att skönlitteratur och facklitteratur av god kvalitet används i läsinlärningsprocessen istället för så kallade läsläror. Ett av målen är att väcka lust och nyfikenhet hos barnen för läsning.

Enligt pedagogerna som ledde projektet blev resultatet över förväntan. Man konstaterade bland annat att läsintresset blev stort, läsförmågan ökade snabbt, ordförrådet och självkänslan förbättrades hos eleverna. De noterade också att ingen elev hade dyslexi i klassen (s. 74).

I projektet beskrivs även hur Monica Axelsson, tvåspråkighetsforskare vid Institutionen för lärarutbildning, Uppsala Universitet, följde projektet under tre års tid och utförde en jämförande studie över språkutvecklingen och språknivån i klassen. Hon beskriver studiens resultat i en artikel i symposieskriften från invigningen av "Nationellt centrum för svenska som andraspråk och svenska för invandrare". Hon kunde bland annat konstatera på vårterminen i klass tre "att andelen barn på en avancerad språknivå, både i tal och skrift, var betydligt högre i undersökningsklassen där 86 % av barnen befann sig på avancerad nivå i skrift och 73 % på avancerad nivå i tal mot 45 % respektive 22 % för jämförelsebarnen" (Alleklev, Lindvall, 2000, s. 69). I artikeln hänvisar hon också till internationella studier som visar att andraspråksinlärare som översköljts med stora mängder god och illustrerad barnlitteratur har tillgodogjort sig andraspråket snabbare än de elever som haft en mer traditionell språkundervisningsmetod (s. 67).

Lärarna i projektet konstaterade att en avgörande faktor för att lyckas med ett läsprojekt är, att lärare själva har ett personligt förhållande till skönlitteratur och att de läser och tar del av både vuxen- och barnlitteratur. Genom det kan de vara en samtalspartner och reflektera tillsammans med eleverna kring en bok. Då blir läsning en naturlig del av skoldagen istället för att enbart vara ett skolämne (s. 75).

Bibliotekarien beskrivs som betydelsefull och hennes roll har varit omfattande i läsprojektet. Så här beskriver lärarna hennes uppgifter "... att tänka ut idéer och förslag till olika teman, förse klassen med böcker och väcka deras läslust, hjälpa lärarna med eventuell bredvidläsningslitteratur, färdigställa utställningar och ge förslag till utställningarnas utformning samt kontakta och boka tid med författare inför författarbesök" (Alleklev, Lindvall, 2000, s. 75). Vi frågar oss om det är möjligt att ens komma i närheten av projektets utformning utan en bibliotekarie. Projektet visar hur värdefullt ett samarbete mellan skola och bibliotek verkligen kan bli för elevers språkarbete och språkutveckling.

Ett annat exempel på samarbete mellan lärare och bibliotek kan vi hitta hos årets skolbibliotekarie 2007 (som utnämns av Bonnier Carlsen och Bonnier Utbildning). Hon finns på Träkvista skola och heter Linda Spolén. Hon har, enligt prismotivationen, utmärkt sig särskilt genom att samarbeta med skolans specialpedagog. De har på ett medvetet och strukturerat sätt satsat på de lässvaga eleverna och målet har varit att ingen elev ska behöva uppleva att det är för svårt att läsa en bok (Bonnier Carlsen, 2007).

Att utveckla möjligheterna att "läsa med öronen" är en del av denna satsning som denna skolbibliotekarie drivit. Till exempel finns alla skolans läromedel på talbok och alla datorer har ett installerat läsprogram, TPB-reader. Genom det här vill man ge eleverna bra förutsättningar för att tillgodogöra sig faktakunskaper och få läsupplevelser. Användandet av talböcker har blivit vanligare bland eleverna och upplevs inte som något konstigt längre. Skolan har, enligt prisjuryn placerat läsutmaningen, läsningen och läsförståelsen i centrum och skolledningen stödjer arbetssättet starkt (Bonnier Carlsen, 2007). Dessa satsningar kan knytas till specialpedagogikens uppgift ute på skolorna. Kan skolbiblioteket bli ett verktyg för specialpedagoger är något man kan fråga sig som teorier för vår kommande undersökning.

2.3.4 Informationssökning och läromedelsanvändning

I början av år 2000 fick skolverket i uppdrag att förstärka och utveckla skolbibliotekets pedagogiska roll. Detta ledde till projektet "Språkrum" där man konstaterade att: "Skolbibliotekets mångfald av medier och pedagogiska arbetssätt är en förutsättning för att kunna väcka elevers lust och nyfikenhet och för att tillgodose deras individuella inlärningsstilar" (Limberg, 2003, s. 10). Inom projektet Språkrum startades projektet Helvetesgapet som var ett utvecklingsprojekt som bland annat förändrade skolbibliotekets roll på de medverkande skolorna. Projektet ledde fram till rapporten "Tid för lärande" (Skolverket, 2003). Man konstaterar i rapporten att resultatet blev ett nytt reflekterande över lärarnas arbetssituation och samarbete. Man skapade också nya strategier för att kunna främja lärandet på skolorna. Detta ledde till förändringar kring skolbiblioteket på alla medverkande skolor. Användandet av biblioteket ökade, man satsade medvetet på att stärka sina bibliotek och dess pedagogiska roll blev tydligare (s. 9-10).

Dessutom fanns det en forskningsdel inom projektet som hette "Lärande via skolbibliotek" (LÄSK), som beskrivs i rapporten "Textflytt och sökslump" (Alexandersson & Limberg, 2004). I denna rapport har Limberg tillsammans med Alexandersson studerat vad eleverna lär sig via skolbiblioteket, hur de bildar verklig kunskap. De lyfter fram aspekter som att skolbibliotekets funktion är beroende av skolans och lärarnas syn på lärande och kunskap (s. 115). I dagens skola har det blivit en förskjutning från lärarledd undervisning till elevcenterat arbete och eleverna föredrar att söka information via datorn snarare än via böcker (s. 117).

Alexandersson och Limberg pekar på riskerna med att eleverna inte klarar att söka och bearbeta information och att det blir orättvisor när skolans teknik är undermålig och hemmen är olika utrustade vad gäller datorer och föräldrars kompetens (s. 113). Inledningsvis i rapporten konstateras att de elever som beskrivs som "svaga" är de stora förlorarna när det gäller informationssökning och självständigt arbete eftersom det kräver en god läs- och skrivförmåga samt kompetens att organisera sitt arbete (s. 13). Här kommer tankar om skolbiblioteket in där man menar att pedagoger och bibliotekarier tillsammans kan hitta stödstrukturer för elevernas kunskapsbildande för att förhindra att de lågpresterande eleverna hamnar ännu mer efter (s.119). Tillsammans har dessa projekt försökt utveckla skolbiblioteket som ett redskap för lärande.

Gomez och Swenne tar sig också an problemet genom att fråga sig vilka färdigheter elever bör ha för att med framgång bruka skolbiblioteket vid ett undersökande arbetssätt. De frågar sig också hur färdigheterna ska tränas och ger förslag på praktiska övningar i sin bok. Enligt dem kan informationsfärdigheter inkludera sju olika förmågor ” som successivt tas i anspråk i de olika faserna i ett undersökande arbete” (Gomez& Swenne, 1996 s. 45). Arbetssättets modell liknas enligt dem vid en trappa som eleverna stegvis ska uppför men också ibland gå tillbaka i eller befinna sig på flera steg samtidigt. De vill med den här modellen ge en bild av verkligheten, men menar att det hela i realiteten är mer komplicerat än så här.

De olika förmågorna, som enligt författarna krävs är:

Förmågan att ställa frågor och planera framåt, förmågan att söka information, förmågan att använda det framtagna materialet, förmågan att jämföra, värdera och välja information, förmågan att sammanställa och organisera information, förmågan att presentera och kommunicera informationen, förmågan att utvärdera sitt arbete (s. 45-47).

Utifrån denna uppräknig är det rimligt att anta att elever i behov av särskilt stöd kan få extra stora svårigheter att klara av ett undersökande arbetssätt. Vilket stöd får de? Hur förbereder man dem? Hur medveten är man om alla förmågor som krävs?

Med hjälp av ett skolbibliotek kan också läromedelsanvändningen minska, vilket kan vara ett stöd för många elever. Nobel lyfter fram den aspekten i sin avhandling ”Boken i skolan”. Hon refererar till Gunnar Hansson som ”... visar att barn med läs- och skrivsvårigheter har en tendens att lättare tillgodogöra sig skönlitterära texter än sakprosa.” (Nobel, 1979, s. 49). Hon hävdar också att många läsforskare pekar på betydelsen av läsinnehållet för läsförmågan. Att ha en relation till texten är viktigt och en komprimerad, neutral, faktaframställning i ett läromedel kan vara svårt att relatera till (s. 129). Trots avhandlingens höga ålder finner vi dessa teorier relevanta att förhålla sig till även idag.

Även Limberg diskuterar och problematiserar forskning kring läromedel ytterligare i sin kunskapsöversikt ”Skolbibliotekets pedagogiska roll”. Hon ställer läromedel i relation till användning av biblioteksböcker i undervisningen. När det gäller att hitta facklitteratur för barn och ungdomar som kan användas i stället för läromedel finns det problem med utgivning och svårighetsgrad. Det saknas litteratur inom många områden och mycket av det som ges ut är för fragmentariskt beskrivet eller för svårt att ta till sig (2003, s. 36). Detta framstår som ett allmänt problem och man kan fråga sig om inte barn i behov av särskilt stöd kan bli extra drabbade.

2.4 Skolbiblioteket som rum

Den norska skolbiblioteksforskaren Elisabeth Tallaksen Rafste har skrivit en avhandling om hur skolbiblioteksrummet används. I boken ”Viljan att lära” (Sundin Beck, 2002), refereras hennes tankar. Hon jämför klassrummets strikta struktur med en relativt homogen åldersgrupp, en lärare som styr och den obligatoriska närvaron med skolbibliotekets större frihet. Här samlas elever i olika åldrar frivilligt och när de vill. Skolbibliotekariens betydelse för vad som händer i rummet är inte alls stor om man jämför med lärarens betydelse i klassrummet. Hon kallar biblioteksrummet för en ”porös gråzon” som ligger någonstans mellan skolgårdens frihet och klassrummets mer tvingande struktur (s. 118-120). Hon konstaterar dock att det mest är en social mötesplats, där olika grupper tar makten över rummet, mer än ett rum för lä-

rande på de gymnasieskolor hon jämförde (s. 124). Vi ser hennes tankar om det sociala rummet som viktiga för vår undersökning eftersom skolbiblioteket kan vara "en porös gråzon" för barn i behov av särskilt stöd, vilka kan känna sig extra pressade i klassrummets strikta lärandestruktur.

Limberg beskriver hur andra forskare som Mark Dressman menar att rummets olika karaktärer inte behöver konkurrera med varandra. Skolbiblioteket har en stor betydelse för att stärka och stödja elevernas utveckling och att man genom att sammanföra de olika traditionerna som finns i klassrummen respektive skolbiblioteket skulle få en stor utvecklingskraft i skolan, där biblioteket kan få en pedagogisk roll att fylla (Limberg, 2003, s. 78).

Den brittiske läsforskaren Aidan Chambers (1995) beskriver fyra grundvillkor för en god läsmiljö och det är högläsning, ett bra bokbestånd, lästid och reaktion/respons. Han illustrerar det hela med hjälp av en figur som han kallar Läsandets cirkel och centralt i denna cirkel är den vuxnes stöd. Dessutom anser han att elever bör ha tid för egen läsning varje dag. Ju äldre elever desto längre tid och denna stund ska eleven vara fri att bestämma själv vad han/hon vill läsa (s. 50). Att ge utrymme för läsning i skolan kräver platser som endast är avsedda för läsning. Det kan vara speciella läsrum eller en läshörna i klassrummet som markerats på något vis. Han anser att platsen ska vara särskilt inbjudande och kan gärna vara möblerad med sittsäckar och fåtöljer m.m. Genom detta stärker man också läsandets värde (s. 39).

2.5 Aktuell debatt

Skolverket genomförde en lägesbedömning år 2006 där de har med ett avsnitt om skolbiblioteket. De ser skolbiblioteket som en resurs som kan stödja elevers lärande och menar att det är en del av skolans pedagogiska verksamhet (s. 192). De konstaterar att tillgången på skol- och folkbibliotek i anslutning till skolor i Sverige är tillfredsställande, men när det gäller hur biblioteken används så är bilden inte lika positiv. Bibliotek och skolbibliotek är en verksamhet som "får leva sitt eget liv, ganska osynligt i skolans verksamhet som helhet"(Skolverket, 2006, s. 195).

Eftersom skolbibliotekens budget ligger under rektors ansvar ställs ofta satsningar på biblioteket vad gäller personal och materialinköp mot skolans övriga verksamhet. Skolverket menar att begreppet skolbibliotek kanske måste omdefinieras och att man bör utveckla ett kvalitetsarbete inom skolbiblioteksverksamheten. Bibliotekets roll blir annorlunda i ett modernt informationssamhälle och skolverket påpekar att "Inte minst är behoven hos elever med olika studieinriktningar, med olika modersmål eller med olika funktionsnedsättningar det som bör ha betydelse för hur skolbiblioteken -eller en motsvarande funktion -kan och bör fungera" (Skolverket, 2006, s. 196).

Debatten om skolbiblioteken i Sverige aktualiserades den 22 oktober i år, eftersom det är den internationella skolbiblioteksdagen runtom i världen. Samma dag skrev Tobias Brandel en artikel i Svenska Dagbladet där han intervjuade ordförande i Nationella skolbiblioteksgruppen, Madeleine Hjort. Hon pekar på trenden att lägga ned skolbibliotek i Sverige av besparingsskäl och hänvisar samtidigt till forskning som visar hur viktigt skolbiblioteket är i en modern skola för att eleverna ska nå kunskapsmålen. I artikeln beskrivs också hur Nationella skolbiblioteksgruppen har skrivit till utbildningsminister Jan Björklund och krävt att skolbiblioteket ska skrivas in i den nya skollagen, så att kommunerna blir tvingade att ha kvar och stärka sina skolbibliotek. Jan Björklund uttalar sig inte i artikeln, men har i maj 2007 i riksdag-

gen uttryckt att han tycker Bibliotekslagens skrivning om ”lämpligt fördelade bibliotek” är tillräckligt tydlig för att kommunerna ska ta sitt ansvar (Brandel, 2007).

I en annan artikel i Svenska Dagbladet beskrivs hur kommunerna inte ser sitt ansvar i frågan och man visar på hur det är i Danmark där det står tydligt i lagen att varje skola ska ha ett ”skolbibliotek, bemannat av fackutbildad personal” (Güettler, 2006, s.9).

2.6 Skolbibliotekets pedagogiska roll

Statens kulturråd, ansvarig myndighet för skolbiblioteksstatistiken, tog 1998 initiativet till en utredning, som skulle kartlägga, analysera och probleminventera skolbiblioteken i Sverige. Detta ledde fram till rapporten ”Skolbiblioteken i Sverige” (Statens Kulturråd, 1999), där man konstaterade att många skolbibliotek i Sverige är underbemannade och saknar resurser i form av medier och teknik, vilket kan försvåra att det blir en del av undervisningen (s. 25).

Limberg (2003) beskriver hur man tar för givet att ett välutrustat skolbibliotek automatiskt höjer kvaliteten på undervisning och lärande (s. 88). Hon menar att även om ett bra bibliotek bidrar till bättre undervisning så är det många dimensioner som ska samspela.

Forskning visar att bibliotekets pedagogiska roll har olika dimensioner: medierna, rummet, bibliotekarien, informationssystemet, pedagogiken. Dessa dimensioner samspelar i komplexa mönster med dimensioner i den omgivande skolan: lärarna, eleverna, klassrummen, läromedlen, undervisningsmetoderna, karaktären på de uppgifter eleverna arbetar med och skolledarens hållning, det som tillsammans skapar skolkulturen (Limberg, 2003, s. 89).

Hon framhåller vikten av att pedagoger och bibliotekarier är kunniga i problembaserade och undersökande arbetssätt så att de ser vad de kan kräva av sina elever och på så vis också kan stötta dem i deras arbete. Här kan behövas fortbildning av både lärare och bibliotekarier eftersom ett sådant arbetssätt blir ett pedagogiskt utvecklingsarbete som kan utmana en gammal skolkultur (s. 89-90).

Vad det är för mekanismer som avgör om skolbiblioteket blir en integrerad och aktiv del av undervisningen eller inte? Vilka förväntningar finns på ett skolbibliotek? I förordet till skolbiblioteksutredningen beskrivs att det finns ”... divergerande meningar om vad ett skolbibliotek borde vara.” (Statens Kulturråd, 1999, s. 5). Skall skolbiblioteket främst vara en pedagogisk resurs för ett undersökande arbetssätt eller är dess huvuduppgift att främja läsning av god litteratur är frågor man ställer sig. Detta är frågor vi tycker är angelägna att ta med oss ut i vår undersökning.

Mycket forskning tyder således på att skolbiblioteket kan ha en betydelsefull roll för elevers lärande. Men det är ingen självklarhet utan många faktorer spelar in och avgör kvaliteten på innehållet. I vår litteraturgenomgång har vi försökt att spegla delar av denna forskning för att få en bakgrund till vår undersökning och nå en djupare förståelse för området.

2.7 Analysredskap

Birgitte Kühne (1993) beskriver i sin avhandling en bibliotekets ”taxonomi”, en värderings-skala, som utformats av David Loertscher amerikansk skolbiblioteksforskare. Tanken, enligt

henne, är att med hjälp av denna värderingsskala se hur ett bibliotek kan fungera ur olika perspektiv, dels ur bibliotekariernas, dels ur lärarnas, dels elevernas och dels skolledningens perspektiv (s. 61). Kühne har använt Lortschers taxonomier i ovan nämnda avhandling som analysredskap.

Vidare förklarar hon att ”skalan går från ett passivt till ett aktivt bibliotek” (Kühne, 1993 s. 61). Målet med biblioteket är inte att det ska befinna sig på högsta nivån hela tiden men hon menar att om man upptäcker i slutet av läsåret att man aldrig nått de högre nivåerna så bör man vara självkritisk och fråga sig varför.

Jenny Henning och Linda Jonsson (2007) använder också Loertschers taxonomier i sin magisteruppsats. De skriver att ”Tanken, enligt Loertscher, är att ju bättre biblioteket fungerar i samklang med övrig skolverksamhet, desto bättre blir kvaliteten på undervisningen.” (Henning& Jonsson, 2007, s. 13). Att nå den högsta nivån innebär att biblioteket är väl använt och väl integrerat till skillnad från den lägsta där biblioteket saknar betydelse.

Bibliotekets funktion, sedd ur bibliotekariens synvinkel.

1. *Ingen inblandning.* Bibliotekarien är inte involverad i undervisningen överhuvudtaget och verkar inte heller för en sådan utveckling. Biblioteket har alltså en passiv betydelse för undervisningen.
2. *Smidig hantering av informationens infrastruktur.* Bibliotekarierna får lokalerna att se inbjudande och trevliga ut, de ser över materialet genom inköp, sortering och exponering, samt tillhandahåller och tillgängliggör resurser åt användaren. Detta är en service som knappt märks för användaren – så länge den fungerar.
3. *Individuell referensservice.* Bibliotekarien är förmedlaren mellan informationssystem och användare. Bibliotekarien tillhandahåller den information eller media som den specifika användaren efterlyser, men bidrar även med hjälp till självhjälp.
4. *Spontant interagerande och samlande.* Bibliotekarien samarbetar med användaren när det gäller insamlande av media, vilket innebär att bibliotekarien och användaren interagerar. Det leder till att insamlandet av medier blir en angelägenhet för flera i skolan. Risken finns dock att bibliotekarien fastnar i detta spontana samlande och aldrig får möjlighet till att planera inköpen i större grad.
5. *Ytligt planerande.* Bibliotekarien medverkar informellt i planering av verksamheten, genom att komma med tips och idéer till lärare i t.ex. lunchrummet.
6. *Planerade möten.* Bibliotekarien kan bidra med material och tillgång till viktiga medier, som eleverna har nytta av inför ett särskilt projekt. Bibliotekarien görs därmed delaktig i den övergripande planeringen av undervisningen.
7. *Riktat information.* Bibliotekarien gör ett samlat försök att tala för bibliotekets verksamhet och agerar offensivt och säljande. Syftet är att väcka intresse hos elever och personal för biblioteket och dess möjligheter, bl. a. uppmuntra eleverna i läsutvecklingen.
8. *Implementering av de fyra viktigaste elementen i verksamheten.* Bibliotekarien främjar planerat samarbete, läsfrämjande verksamhet, lärande genom teknik samt informationsfärdighet. Bibliotekarien ges mer tid att tillsammans med lärare gå igenom hur undervisningen planeras, och kan betjäna och serva läraren med det som behövs för att bedriva undervisningen.

9. *Den " mogna " biblioteksverksamheten.* Bibliotekarien når alla elever och möter deras behov, i den mån de är villiga att ta emot hjälpen som erbjuds utifrån de fyra viktigaste elementen i programmet (se punkt 8). Bibliotekarien deltar i den pedagogiska processen, såväl i planering och genomförande som utvärdering. Bibliotekets resurser är ett aktivt komplement till undervisningen.
10. *Utveckling av undervisningsplanen.* Bibliotekarien medverkar tillsammans med övrig pedagogisk personal i planering och organiserande av vad som skall undervisas i den specifika skolan. Bibliotekets resurser står i centrum och fungerar både som hjärta och hjärna i det undersökande arbetssättet (Henning& Jonsson, 2007, s.13-14)

Bibliotekets funktion, sedd ur lärarnas synvinkel.

1. *Undervisning utan inblandning utifrån.* Läraren använder enbart läromedel och har inställningen "Jag är bäst. Jag kan det här och det räcker."
2. *Undervisning med stöd av extra eget bokbestånd.* Läraren har en egen boksamling eller artikelsamlingar t ex i hemmet. Därifrån tar han med sig material till undervisningen.
3. *Undervisning med inlånat mediabestånd.* Läraren ensam väljer och anvisar och lånar böcker från skol-/folkbibliotek eller från annat håll utan att ta kontakt med bibliotekspersonal.
4. *Bibliotekspersonalen ses som en idéresurs för undervisningen.* Läraren nyttjar tips som han råkat få utan att han bett om det, t.ex. i en kaffepaus eller på en studiedag.
5. *Bibliotekspersonalen får "berika" undervisningen.* Tillfälliga bokpresentationer (bokprat) genomförs av bibliotekarierna i klasserna. Oftast talar man om skönlitteratur. I regel är dessa bokprat uppskattade av både lärare och elever, men de ligger utanför kursen och är inte integrerade naturligt i den ordinarie undervisningen.
6. *Skolbiblioteket utgör en del av innehållet i ett kursavsnitt.* Läraren har planerat avsnittet och ber bibliotekarien förbereda kompletterande bokbestånd och handleda eleverna.
7. *Lärare och bibliotekarierna delar ansvaret för planeringen av ett kursavsnitt.* De analyserar tillsammans elevernas förmåga, går igenom arbetsformerna på grundval av Lpo 94:s målformulering och genomför arbetet tillsammans och utvärderar det hela.
8. *Pedagogiskt utvecklingsarbete.* Läraren och bibliotekarien går gemensamt ytterligare ett steg och rådgör tillsammans om undervisningsutveckling, långsiktig planering osv (Kühne, 1993, s. 61-62).

Den beskrivning som ges av ett väl integrerat och aktivt skolbibliotek i Loertschers taxonomier förutsätts gynna elever kunskapsutveckling och man kan fråga sig om inte elever i behov av särskilt stöd därmed också skulle kunna gynnas.

Vi vill i vår undersökning vara så förutsättningslösa som möjligt när vi går ut och samlar in material därför kanske detta analysredskap begränsar oss genom att det har sin grund i vissa antaganden nämligen att aktiva, integrerade skolbibliotek är en resurs för skolorna. Å andra sidan kan man inte bortse från den forskning som visar att det kan ha en positiv betydelse för elevers kunskapsutveckling. Därför finns ju detta antagande redan delvis hos oss.

3 Syfte

Studiens syfte är att undersöka och belysa vilka uppfattningar pedagoger och skolbiblioteksansvariga har kring skolbibliotekets lärandefunktion kopplat till elever i behov av särskilt stöd. Följande forskningsfrågor utgör redskap för att uppnå syftet.

- Vilka erfarenheter av skolbibliotekets roll för lärande finns det?
- Vilken relation har skolbiblioteket i förhållande till övrig pedagogisk verksamhet?
- Vilka förväntningar har pedagoger och skolbiblioteksansvariga på varandra?

4 Metod

4.1 Val av forskningsansats

Studiens syfte är att undersöka vilka uppfattningar pedagoger och bibliotekarier har om skolbibliotekets lärandefunktion. Ett tillvägagångssätt är ett kvalitativt vetenskapligt perspektiv. Det innebär att man strävar efter att förstå hur man tänker och resonerar kring något. Merriam beskriver det som att ”man med ett kvalitativt angreppssätt har som främsta syfte att förstå innebörden av en viss företeelse eller upplevelse” (Merriam, 1994, s. 30). Hon betonar vidare att inom kvalitativ forskning handlar det om att tolka en subjektiv verklighetsuppfattning och att man utgår från åsikter och uppfattningar i sin undersökning (s. 31).

Stukát menar att ”huvuduppgiften för det kvalitativa synsättet är att tolka och förstå de resultat som framkommer, inte att generalisera, förklara och förutsäga” (Stukát, 2005, s. 32). I ett kvantitativt perspektiv är man istället mer naturvetenskapligt inriktad. Stukát beskriver det som att ”empiriskt kvantifierbara och objektiva mätningar och observationer har en central roll” (Stukát, 2005, s. 31). Man mäter och iakttar mönster som kan gälla för alla och man vill ha fram exakta slutsatser. Metoder i en kvantitativ ansats ska vara så objektiva som möjligt och mäta kvantiteter. Resultatens giltighet och pålitlighet granskas hårt. Bristerna med ett sådant perspektiv är att resultatet kan förlora djup och att kreativiteten kan hämmas (Stukát, s. 31).

Denna studie är inte inriktad på att fånga exakta, numeriska data, vilket utesluter ett kvantitativt perspektiv. Undersökningen går istället ut på att tolka resultatet kring uppfattningar om skolbibliotekets lärandefunktion. I en sådan tolkning är det centrala, som Stukát påpekar, ”att visa att man funnit vissa mönster, uppfattningar eller variationer, inte hur vanliga dessa är” (Stukát, 2005, s. 62). Utifrån detta resonemang är ett kvalitativt perspektiv en lämplig ansats för att försöka uppnå denna studies syfte.

Genom att belysa vilka föreställningar det finns kring skolbibliotekets roll för lärande ligger vår ansats också nära ett fenomenografiskt perspektiv. Enligt Staffan Stukát, är man då intresserad av att undersöka vilka olika uppfattningar det finns kring ett fenomen. Man söker efter likheter och skillnader i dessa för att sedan komma fram till ett mönster där man kan pla-

cera uppfattningar i olika kategorier (2005, s. 33). Studiens snäva tidsram medgav inte en fördjupning i andra ordningens perspektiv, vilket är en bärande del inom fenomenografisk metod. Av denna orsak valdes detta vetenskapliga perspektiv bort.

4.2 Forskningsintervju

Utifrån målet med undersökningen, att fånga uppfattningar, är forskningsintervjuer en lämplig metod för att samla in material. Kvale beskriver att syftet med en kvalitativ forskningsintervju är ”att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening” (Kvale, 1997, s. 35). Genom att använda observationer kunde studiens resultat ha förstärkts ytterligare. Det kallas metodtriangulering och innebär att man använder flera metoder för att få ett så bra resultat som möjligt (Stukát, s. 36). Efter övervägande blev slutsatsen att tiden för denna studie var för kort för att analysera ett sådant material.

Genom att samtala och ställa frågor till personalen var tanken att en bild av olika uppfattningar kring bibliotekets roll för lärande skulle framträda. Stukát talar om en mer ostrukturerad intervju för att inte begränsa och styra en intervjuperson för mycket. Det är viktigt att veta vad man vill omfatta när det gäller ämnesområdet och ställa relevanta frågor, som tas upp vid lämpliga tillfällen i intervjun. Till hjälp för detta kan man ha någon form av checklista som innehåller kärnfrågor, vilka ställs till alla respondenter (2005, s. 39). En metod för att få fram dessa kärnfrågor kan vara att använda Steinar Kvales bild av hur syfte och forskningsfrågor kan brytas ned till ett antal intervjufrågor som berör de områden man vill undersöka (1997, s. 122). Detta genomfördes också i studien.

En annan viktig del av intervjun rör frågornas kvalitet. För att få fram mångsidig information är innehållet i frågorna avgörande. Merriam (1994) hänvisar till Patton, som har förslag på sex slags frågor som kan vara till hjälp. Bland annat frågor som rör erfarenheter och beteende, åsikter och värderingar, känslor, kunskap, bakgrundsfrågor (s. 93). Vidare skriver Merriam att man bör undvika vissa typer av frågor som till exempel flera frågor i en, varför- frågor eller ledande frågor (s. 94). Dessa förslag låg till grund för utformningen av intervjuguiderna.

Det är viktigt att tänka på att varje intervju är unik. Stukát beskriver hur frågorna kan omformuleras utifrån behov som till exempel har med förståelse att göra. Det är också bra att ställa följdfrågor när något känns viktigt eller oklart. Han menar också att samspelet mellan den som intervjuar och den som blir intervjuad kan användas för att få så ”fyllig information som möjligt” (Stukát, 2005, s. 39).

Målet för denna studie var att intervjuerna skulle gå på djupet och inte fastna i ytliga, korthuggna beskrivningar av verkligheten. Då är det viktigt ”Att inta en hållning som är icke-värderande, sensitiv och respektfull gentemot respondenten...” (Merriam, 1994, s. 91).

4.3 Intervjufrågor

Inför en intervju menar Kvale att det viktigaste är att ställa frågorna vad, varför och hur. ”... *vad*-att skaffa sig en förkunskap om ämnet för undersökningen; *varför*- att formulera ett klart syfte med intervjun; och *hur*- att känna till olika intervjutekniker och besluta om vilken som är lämplig i just denna undersökning” (Kvale, 1997, s. 119). Vid skapandet av intervjufrågorna var syfte och forskningsfrågor utgångspunkter (1997, s. 122).

Forskningsfrågorna bildar tre teman som fungerar som rubriker i intervjuguiden. Den inleds med frågor om intervjupersonernas bakgrund. Detta kan fungera som uppvärmning men också eventuellt bli viktig information i analysen. För att fånga uppfattningar om elevers lärande kopplat till skolbiblioteket är det intressant att ställa frågor om informanternas erfarenheter kring detta. Genom frågor som rör elevers lärande i allmänhet kan det komma fram väsentlig information för studiens syfte. Med hjälp av mer specifika frågor om erfarenheter av elever i behov av särskilt stöd kan ett kommande resultat ytterligare förstärkas.

I litteraturen beskrivs teorier om samverkans betydelse för lärande och det är intressant att belysa vilka uppfattningar som finns kring detta ute på skolorna. Likaså kan frågor som rör förväntningar på de olika roller pedagoger och skolbiblioteksansvariga har på varandra ge betydelsefull information när det gäller lärande och skolbiblioteket. Eftersom det i studien ingår två yrkesgrupper krävs två intervjumallar. Dessa blir i stora drag lika, men skiljer sig åt i några frågor (Bilaga 2 och 3).

4.4 Genomförande av intervjuerna

En provintervju bokades in med en skolbibliotekarie. På grund av tidsbrist kom vi fram till att göra en intervju med oss själva för att pröva pedagogintervjumallen. Vår bakgrund och erfarenhet motsvarar bakgrunden hos de pedagoger vi hade tänkt ha med i undersökningen. Bedömningen blev att en sådan intervju skulle ge oss tillräcklig information om guidens kvalitet.

Pilotinformanten hade via mail och telefonkontakt fått veta intervjuämnet. Under intervjun, som dokumenterades med hjälp av ljudband, hade en av oss uppgiften att lyssna, anteckna och bara komma med kompletterande frågor vid behov. Den andre ställde intervjuguidens frågor och hade ansvar för intervjun i sin helhet. Guiden visade sig vara ett bra stöd under intervjun och det var lätt att hitta lämpliga följdfrågor. Omformulering av vissa frågor medförde tyvärr ibland att vi fick flera frågor i en, vilket blev förvirrande för informanten. Merriam pekar också på denna risk under en intervju (1994, s. 91). En åtgärd efter intervjun blev att en fråga av visionär karaktär flyttades och placerades sist i guiden.

Genom mail (se bilaga 1) och telefonsamtal hade tider för intervjuer bokats in på de tre olika skolorna. Informanterna hade fått i uppdrag att ordna en så lugn och tyst miljö som möjligt på arbetsplatsen för intervjun. Endast vid två tillfällen förekom störning en kort stund av personer som knackade på och kom in i rummet. Bedömningen blev dock att detta inte påverkade resultatet av intervjuerna.

Tanken var att den som antecknade och lyssnade skulle transkribera intervjun efteråt. Då ljudkvaliteten var en aning ojämn visade det sig att det var lättare att skriva ut och tolka den intervju som man själv hade hållit i.

Innehållet transkriberades i sin helhet. Kvale talar om att översätta talspråk till skriftspråk. Då är det viktigt att återge intervjusamtalet ordagrant, man kan inkludera pauser, repetitioner och tonlägen. Han menar att utskrifter är tolkande konstruktioner. Man kan likna det vid topografiska kartor som lyfter fram vissa aspekter av ett landskap. Det är alltså omöjligt att göra en objektiv och exakt utskrift (1997, s. 152-156). I undersökningen blev det viktigt att fånga intentionerna i informanternas svar och transkribera utifrån det perspektivet.

4.5 Analys

Vid analysen av det insamlade materialet är det viktigt att komma under textens yta och urskilja eventuella budskap som är intressanta för studiens syfte. Med en yrkesbakgrund som pedagoger och dessutom en utbildning till specialpedagoger bör man vara medveten om att man har en förförståelse som kan påverka tolkningen i analysen. Stukat bekrivar och diskuterar detta och pekar på att det är svårt att bortse från sina värderingar när man arbetar med forskning (2005, s. 8). Merriam hänvisar till Goetz och LeCompte, som lyfter fram betydelsen av att inleda analysarbetet med att igen granska undersökningens utgångspunkt, det vill säga, dess syfte och frågeställning. Vidare beskriver de att man nu ska jämföra slutresultaten med frågeställningen. Man kan under arbetets gång ha glidit ifrån frågeställningen och det är nu viktigt att återgå till den, dels med tanke på läsaren, men också med tanke på slutrapportens utformning (1994, s. 143).

Informationen måste sammanställas och ordnas efter kronologi eller teman. Därefter ska texten läsas många gånger så att mönster och teman för området blir synliga. För att kunna utveckla teman måste man söka ”efter regelbundenheter och företeelser som återkommer i informationen” (Merriam, 1994, s. 145). Hon hänvisar till samma forskare som ovan när hon beskriver det som intuitiva processer som samtidigt kräver systematik och styrning (s. 145).

Studiens tre forskningsfrågor fick utgöra tre huvudkategorier. Därefter delades dessa in i underkategorier utifrån centrala begrepp i intervjufrågorna. Detta för att analysarbetet inte skulle glida ifrån syftet och forskningsfrågorna. Viktiga begrepp och meningar i intervjuutskriften markerades och las in under dessa olika underkategorier. Kvale talar om ”meningskategorisering” (Kvale, 1997, s. 174) som ett sätt att få längre texter att bli överskådliga i kategorier som antingen ”kan ha utvecklats i förväg eller växa fram ad hoc under analysens gång” (s. 174). En nackdel med detta tillvägagångssätt kan vara att viktig information kan försvinna då man fokuserar på sitt kategorischema.

Till sist sammanställdes ett resultat av pedagogers och bibliotekaries uppfattningar utifrån det mest centrala inom varje underkategori. Detta redovisades för de tre skolorna under rubrikerna lärande, samverkan och förväntningar.

Loertschers taxonomier fanns med i bakgrunden under analysförfarandet. Det framkomna resultatet jämfördes med de olika nivåerna i taxonomierna och placerades in under dessa för att ytterligare tydliggöra bibliotekets funktion för lärande. Detta utvecklas vidare under kapitel 6.1.4.

4.6 Urval

Skolorna som valdes ut skulle ha ett eget skolbibliotek med en utbildad biblioteksansvarig person som arbetade där. En utbildad pedagog och en utbildad biblioteksansvarig person skulle intervjuas på varje skola. Pedagogerna kunde vara utbildade i till exempel svenska och den biblioteksansvarige kunde vara en lärare eller en utbildad skolbibliotekarie. Genom detta val ökades möjligheterna att nå personer som hade tänkt och reflekterat en del kring frågor rörande skolbibliotek, lärande och elever i behov av särskilt stöd. På så vis möjliggjordes en variation och ett större djup i svarens innehåll.

Kring valet huruvida specialpedagoger eller pedagoger skulle intervjuas fördes en diskussion och det framkom argument för båda alternativen. En specialpedagog har en naturlig fokusering och kunskap kring barn i behov av särskilt stöd, medan en pedagog har dessa barn som några av många i sina klasser. Studiens syfte är att få fram uppfattningar kring skolbibliotekets pedagogiska roll i lärandet och då kan en svensklärare eventuellt ha en mer erfarenhetsbaserad koppling till biblioteket än en specialpedagog. Ytterligare ett argument för att välja vanliga pedagoger var också att specialpedagoger är teoretiskt väl bevandrade och kan komma med mer tillrättalagda svar.

Sex personer intervjuades från tre olika storstadsskolor med inriktning mot de senare skolåren. Ett större underlag skulle ha ökat generaliserbarheten, men detta antal var rimligt för studiens tidsram vad gäller utskrift och analys. Skolor med liknande socioekonomiska upptagningsområden valdes ut för att få så lika grundförutsättningar som möjligt. Valet av storstadsskolor berodde på att utbudet av skolor i en storstad är större än i kranskommunerna. Eftersom vi har vår egen yrkesbakgrund inom de senare skolåren ville vi i första hand undersöka 6-9-skolor för att kunna få en naturlig koppling till våra egna erfarenheter.

För att säkra ett eventuellt bortfall kontaktades sex stycken skolor, men endast tre valdes ut för undersökningen. På det här viset garderade vi oss för ett eventuellt bortfall. Det visade sig vara mycket svårt att få tag i skolbiblioteksansvariga som ville eller hann ställa upp på en intervju. Då provintervjun visade sig hålla god kvalitet fick den ingå som en ordinarie intervju i undersökningen. Detta efter att den berörda bibliotekarien accepterat att delta i studien.

Fördelarna med urvalet visade sig bli att samtliga biblioteksansvariga var utbildade bibliotekarier. Detta innebär att de har en tydlig yrkesidentitet kopplat till biblioteket och att de samtidigt funderar mycket på lärande eftersom de arbetar på skolor. Bristerna ligger i att resultatet inte går att generalisera då dessa skolor med sina utbildade bibliotekarier inte överensstämmer särskilt väl med hur det vanligen ser ut på svenska grundskolor. Trots detta är svaren intressanta utifrån vårt syfte att fånga uppfattningar om skolbibliotekets lärandefunktion för elever i behov av särskilt stöd.

4.7 Studiens tillförlitlighet

4.7.1 Reliabilitet

Att gå in i en undersökning med åsikter och förförståelse utifrån egen erfarenhet och litteraturstudier kräver medvetenhet. Det är väsentligt att ha en neutral och objektiv hållning vid skapandet av intervjuinstrument och vid analys och tolkning.

Kvales modell att bryta ned syftet till forskningsfrågor och därefter intervjufrågor blev en metod för att skapa ett bra intervjuinstrument (1997, s. 122). I analysen kunde man följa svaren på intervjufrågorna tillbaka till syftet via forskningsfrågorna och då avgöra hur bra reliabiliteten blev. Då intervjuerna också bandades och därefter transkriberades höjdes reliabiliteten ytterligare vid tolkning av svaren.

Stukat beskriver att man bör kunna upprepa en undersökning för att öka reliabiliteten. Målet är då att få ett så liknande resultat som möjligt (2005, s. 126). Frågorna i undersökningens intervjuguide höll sådan kvalitet att enligt vår bedömning skulle en upprepad undersökning ge ett liknande resultat. Förmågan att ställa relevanta följdfrågor skärptes dock mot slutet, vilket kan ha påverkat reliabiliteten något.

4.7.2. Validitet

Även när det gäller validiteten är det viktigt att man klargör skevheter ”som forskaren riskerar att ha med sig in i undersökningen, det vill säga man uttrycker explicit sina utgångspunkter, underliggande antaganden, världsbild och teoretiska perspektiv när undersökningen startar ” (Merriam, 1994, s. 180).

Stukat talar om ”hur bra ett mätinstrument mäter det man avser att mäta” (Stukat, 2005, s. 126). Merriam ger förslag på hur man kan säkra validiteten. Hon talar bland annat om deltagarkontroll, där de som har intervjuats får ge respons på de tolkningar man har gjort är trovärdiga. Här har intervjun en fördel som metod då man kan göra en tolkning av svaren på plats och fråga om man har uppfattat respondenten rätt. Detta är något som gjordes genomgående under intervjuerna för att stärka validiteten. Vidare beskriver hon att man kan låta kollegor granska och komma med kritik, vilket också förekom (1994, s. 176-180).

Nackdelen med en intervju är att man aldrig kan vara säker på hur ärliga respondenterna är, eller hur mycket man påverkar dem omedvetet. Stukat talar om detta och hur viktigt det är att hela tiden fråga sig om vi undersökte det vi ville undersöka (2005, s. 128). En medveten hållning kring detta stärkte validiteten i studien.

4.7.3 Generaliserbarhet

Eftersom undersökningen endast består sex personers olika uppfattningar blir den inte särskilt generaliserbar. Informanternas uppfattningar är formade utifrån deras kontext. På detta sätt kan undersökningen snarare bli relaterbar. Staffan Stukat uttrycker detta som: ”Man beskriver sitt fall i förhållande till liknande situationer så noga som möjligt för att andra ska kunna göra jämförelser med egna situationer” (Stukat, 2005, s. 129).

4.7.4 Etik

I ett vetenskapligt arbete är det viktigt att följa Vetenskapsrådets forskningsetiska principer; Informationskravet, Samtyckeskravet, Konfidentialitetskravet och Nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 2003). Genom att respondenterna informerades om syftet med intervjuerna och att deras deltagande var frivilligt ansåg vi att vi hade följt informations- och samtyckeskravet. När det gäller konfidentialitet- och nyttjandekravet följdes dessa då vi försäkrade de medverkande att de skulle vara helt anonyma i vår undersökning. Inga personnamn eller namn på skolor eller kommuner skulle finnas med och inte heller några citat eller beskrivningar som innehöll avslöjande detaljer. Alla ljudband skulle förvaras på säkra platser liksom intervjuutskriften. På detta sätt anser vi att undersökningen är genomförd på ett etiskt korrekt sätt som också skapar förtroende för framtida forskares gärning.

4.7.5 Relevans

Ett förstärkt och medvetet resonemang kring skolbibliotekets lärandefunktion går att koppla till den specialpedagogiska verksamheten på en skola för att förstärka lärande i enlighet med Lpo-94. Med hjälp av skolbiblioteket kan en differentiering av undervisningen underlättas och medverka till att alla elever får tillgång till bra lärandestrategier.

För elever i behov av särskilt stöd kan en pedagogiskt integrerad biblioteksverksamhet i skolan vara avgörande när det gäller informationssökande, kritiskt granskande samt användande av både skön- och facklitteratur för att nå kunskapsmålen.

5 Resultat

5.1 Björkskolan

5.1.1 Skolbibliotekets roll för lärande

Bibliotekarien

Bibliotekarien på skolan beskriver att biblioteket används som en resurs vid elevernas forskning och läsning av skönlitteratur. De spelar även spel och tränar på så vis sin sociala kompetens. I biblioteket söker de litteratur och information, ibland genom att fråga bibliotekarien eller en pedagog. De söker också via Google på datorerna. Bibliotekarien bedömer att eleverna har svårt för adekvat sökning både via uppslagsverk och via internet. I vissa årskurser får eleverna därför undervisning i sökning klassvis.

De är så stressade att försöka hitta någonting, också är det så roligt att sitta vid datorn på något vis. De kan inte söka i uppslagsverket heller. De vet inte hur det funkar. Det är ju någonting som man måste jobba på. Den enda källan de är vana vid är internet. Man använder den källa som man är van vid.

För elever i behov av särskilt stöd upplever bibliotekarien att det finns begränsade möjligheter att hjälpa dem. Vägar som utnyttjas är att skapa personliga relationer till dessa elever för att

kunna handleda dem i biblioteket samt genom att köpa in material som är anpassat. Bibliotekarien betonar vikten av att dessa elever kan orientera sig i biblioteket och att själva rummet är en lugn och rofylld plats för dem.

Pedagogen

Pedagogen ser biblioteket som en viktig resurs för läsinlärning och inhämtande av annan kunskap. I lärandet används biblioteket för studier av skönlitteratur och för tematiskt arbete. Eleverna söker litteratur och information själva, men frågar även bibliotekarien eller en pedagog om hjälp. Enligt pedagogen är sökning via Google och Wikipedia på datorerna det sätt som eleverna föredrar. Eleverna är positiva till att arbeta i biblioteket, men har svårt för källkritik vid sökning på datorerna.

Jag vill helst att de ska gå till faktaböckerna först för väldigt många elever har svårt för internet. Det blir mycket skriva av, kopiera, klippa-klistra, fuskverk. Vi vill att de ska lära sig och ta ut fakta själva. Det är jobbigt.

När det gäller barn i behov av stöd beskrivs de som osäkra i biblioteket. De söker litteratur på ett oplanerat sätt, utan fokus.

De är ganska vilsna i biblioteket. De går och drar i böcker och tittar på om det är någon fräck bild och så läser de på baksidan. De hittar ingenting.

Pedagogen har sett goda exempel på när bibliotekarien känner dessa elever och kan ge dem handledning i form av att vägleda dem till relevanta böcker eller relevanta sidor på internet.

5.1.2 Samverkan

Bibliotekarien

Bibliotekarien har samarbetat med ämnesgruppen i svenska och har upplevt detta positivt. När pedagogerna har projektarbeten hjälper bibliotekarien till med att ta fram länkar och litteratur till eleverna. Detta sker mer som ett tillfälligt samarbete med enskilda lärare och är inte formellt organiserat. På raster och i personalrummet kommer pedagogerna med frågor som också kan leda till en mer spontan samverkan. En förklaring till att samarbetet inte är mer organiserat på skolan är, enligt bibliotekarien, tidsbrist.

För elever i behov av stöd så handlar samverkan om att tillsammans med pedagogerna köpa in lättläst skönlitteratur och nivåanpassade faktaböcker till biblioteket.

Lärarna pratar jättemycket om att läsnivån inte är som den borde vara och då har jag kopplat det till biblioteket. Om det nu är så dåliga läsare varför finns det bara en sådan här liten hylla med LL-böcker? Där är ju samarbetet jätteviktigt.

Pedagogen

Pedagogen beskriver att samverkan med skolbiblioteket handlar om bokinköp och registrering av material i databaser. Kontakten kring undervisningen är oftast spontan, men finns också organiserad genom att bibliotekarien ska delta i ämneskonferenser. Då dessa ofta flyttas blir kontinuiteten i samarbetet lidande. En annan förklaring till att samverkan inte är mer omfattande är att litteraturen i skolans ämnesinstitutioner på många sätt fyller de behov som pedagogen har för sin undervisning.

Enligt pedagogen hjälper bibliotekarien till med bokval för elever i behov av stöd.

Som den här pojken då som vi båda två har försökt få att läsa och så blev han nöjd med sin bok. Då känner man att vi har ett samarbete, att vi tänker lika om honom och så ser han också det och blir glad.

För att stärka elevernas kunskaper i sökning på internet har de tillsammans köpt in material för att använda i undervisningen. Pedagogerna ser att en samverkan mellan deras olika yrkesroller gynnar dessa elever. Bibliotekariens roll värderas som lika viktig som specialpedagogens när det gäller att stödja lärandet för denna elevgrupp.

5.1.3 Förväntningar

Bibliotekarien

Bibliotekarien ser sig själv som en betydelsefull resurs på skolan. En viktig egenskap i yrkesrollen är inställning och bemötande.

Jag tror att min roll kan vara hur viktig som helst men det beror på om jag är aktiv när jag får frågor och hur hjälpsam jag är. Man skulle ju säkert kunna dra en väldigt skarp gräns och säga att det där inte är mitt jobb. Men det finns ingen anledning att det ska stå en samling med böcker i ett rum utan att det används, då behöver man inget bibliotek.

Lärarnas förväntningar kan handla om att en bibliotekarie ska ha stor kännedom om litteratur samt kunna förmedla den till eleverna. Här betonar bibliotekarien att skönlitterära studier inte självklart förekommer i en bibliotekarieutbildning.

Bibliotekarien förväntar sig av pedagogerna att de informerar mer kring arbeten som pågår och detta i god tid samt att de inte överlämnar sina klasser till biblioteket utan att säga till först.

Pedagogen

Pedagogen ser som sin uppgift att använda biblioteket i lärandet för att följa kursplanerna, till exempel när det gäller källkritik och datoranvändning. Det är viktigt att visa att biblioteket finns och att man i skolan uppmuntrar till användning av det.

Skolbibliotekariens förväntningar på pedagogerna kan handla om att de skulle utnyttja bibliotekariens kompetens mer i tematiska arbeten, kring frågor om litteratur och i att färdigställa boklådor.

Pedagogen förväntar sig att bibliotekarien ska vara central för elevernas lärande och ser att denne är betydelsefull för att organisera skolans samlade material på ett överskådligt sätt.

Framför allt är biblioteket jätteviktigt. Det är nästan som hjärtat i, eller hjärnan i skolan på något sätt. Man får inte slarva bort det att vi faktiskt har ett skolbibliotek med en riktig bibliotekarie.

5.2 Ekskolan

5.2.1 Skolbibliotekets roll för lärande

Bibliotekarien

I biblioteket sitter eleverna och läser både skön- och facklitteratur vilket bibliotekarien menar främjar läsutvecklingen. Eleverna tar oftast kontakt med bibliotekarien för att få hjälp, men de

söker själva i hyllorna också. Genom att ställa fram ny litteratur och samtala med eleverna får dessa handledning att hitta lämpliga böcker. Vidare får de i biblioteket undervisning hur man söker information både via uppslagsböcker och via internet. Eleverna är ofta i biblioteket för att arbeta med skolarbete. Eftersom det finns få datorer utnyttjas inte biblioteket för informationssökning via internet utan mer som en lugn studiemiljö.

För elever i behov av särskilt stöd betonar bibliotekarien att det är i mötet med den enskilda eleven som man lär känna vad han eller hon har för behov och kan erbjuda det som stämmer.

I varje klass finns ju barn som har lässvårigheter och koncentrationssvårigheter och det är dem som jag tänker på när jag gör bokinköp också. Det känns som om de blir väldigt glada när de får en bok som passar dem.

Bibliotekarien menar att dessa elever nog kan uppleva att de snurrar runt bland en massa oöverskådliga böcker, men att de trots detta känner sig välkomna.

Jag upplever det så i alla fall att de känner att de får stöd av mig och att de behöver det. De har lärt sig var jag finns och att jag kan hjälpa dem med rätt bok.

Pedagogen

Skolbiblioteket används mest vid lån av bänkbok och undervisning bibliotekskunskap. Tidigare har pedagogen använt biblioteket vid forskning i framförallt ämnen som svenska, engelska och so, men idag föredrar denne att använda skolans datasalar vid informationssökning.

När eleverna behöver hjälp med lån av skönlitteratur, frågar de bibliotekarien, men ska de söka information kring något ämne vill de alltid använda datorn först och söka via internet. Pedagoger försöker få dem att även använda olika uppslagsverk som alternativ till internet, men de vet inte hur de söker i dessa böcker och detsamma gäller internetanvändning. Enligt pedagoger kan de inte hitta vilka sidor och ord de ska söka på då heller. Eleverna är mycket bra på att spela spel på datorn men de klarar inte att söka information eller använda ett vanligt skrivdokument med hjälp av detta redskap.

Pedagogen har erfarenhet av att handleda elever i behov av särskilt stöd i biblioteket. Elever med diagnosen dyslexi eller elever som är inskrivna i särskolan har varit svårt att finna litteratur till, men då har skolbibliotekscentralen haft material som pedagoger kunnat beställa till skolan. Pedagoger ser skolbibliotekscentralen som ett komplement till skolbiblioteket, men anser ändå att biblioteket skulle behöva utrustas med fler talböcker och mer lättläst litteratur för tonåringar både på svenska och engelska.

Man har ju även de eleverna som inte alls vill läsa och då är det svårt att hitta litteratur när de går på högstadiet, de är tonåringar och det är svårt att hitta lättläst litteratur som riktar sig till dem. Det finns ju bara de här barnsliga böckerna som riktar sig till yngre barn och då blir det jättesvårt att hitta någonting.

När det gäller dessa elever så tror pedagoger att de upplever datorn som ett naturligt redskap som de är vana vid till skillnad från skolbiblioteket. Pedagoger beskriver:

Jag tror att de känner sig mer hemma med datorns hjälp om de ska forska t.ex. Det är inte naturligt för dem att gå till ett bibliotek.

Ja, egentligen skulle man kunna ha fler datorer i biblioteket. Även jag glömmer bort att det finns. Man är mer beroende av datorn än man tror och man hittar allting där, det blir ju att man bokar en sal där vi har datorer i stället för att tänka, vi kan ju faktiskt gå till biblioteket också, så man får påminna sig själv också. Jag försöker i alla fall alltid ha ett pass där med varje klass.

Pedagogen anser att biblioteket borde utrustas med fler datorer för att uppfylla elevernas behov bättre. Dessutom borde man köpa in fler talböcker och skapa utrymme för elever att sitta där och lyssna på böckerna. Detta tror pedagogen kan gynna elever i behov av särskilt stöd.

5.2.2 Samverkan

Bibliotekarien

Skolan har ett biblioteksråd dit varje arbetslag skickar representanter när det är möte. På dessa diskuteras bland annat bok- och mediainköp. I övrigt sker spontana möten i personalrum och korridorer som kan leda till samverkan. Bibliotekarien pekar på fördelen av att vara både pedagog och bibliotekarie. Detta gynnar samverkan och leder till bättre kunskapsutveckling hos eleverna.

Att pedagogiskt kunna förmedla någonting till någon annan och så ha hela biblioteket inom sig är, menar jag, en väldigt bra och lycklig kombination.

Det är viktigt att ha en skolledning som stöttar bibliotekariens arbete. Pedagogerna upplevs som rätt traditionella i sitt arbetssätt och läromedelsbundna. Detta ser bibliotekarien som ett hinder för samverkan då man inte utnyttjar biblioteket eller bibliotekariens tjänster. Dessutom är det svårt att vara med i alla arbetslag och planera.

När det gäller barn i behov av stöd finns ingen organiserad samverkan utan det blir spontant om det sker. Ibland pratar bibliotekarien med specialpedagogen när denne är i biblioteket och hjälper till att hitta material. Bibliotekarien ser hur man skulle kunna hjälpa dessa elever mer med sökning och källkritik.

Pedagogen

På Ekskolan finns en skolbiblioteksgrupp som försöker vara ett forum för samverkan mellan biblioteket och pedagoger. Pedagogen verkar inte ingå i detta sammanhang och är osäker på hur ofta gruppen samlas.

Istället sker mötet mellan pedagogen och bibliotekarien spontant till exempel på raster. Man kanske diskuterar frågor kring material och dylikt. Det har också hänt att bibliotekarien har erbjudit sig att ha en lektion i informationssökning för eleverna. Vid detta tillfälle undervisade bibliotekarien eleverna om "länkskafferiet".

Att man kan utnyttja bibliotekarien i undervisningen är något pedagogen har börjat inse mer och mer, men fortfarande känner sig pedagogen osäker i denna relation. Vissa bitar fungerar heller inte i praktiken ännu, men pedagogen intygar samtidigt att skolans bibliotekarie gör ett fantastiskt jobb.

5.2.3 Förväntningar

Bibliotekarien

Bibliotekarien ser som sin uppgift att ge trygghet och skapa lust att lära. Detta är extra betydelsefullt för elever i behov av stöd. En bibliotekarie har en annorlunda roll genom att man inte sätter betyg och därför lättare kan se eleven i ett helhetsperspektiv. En grundläggande hållning måste vara att man tycker om eleverna.

Lärarnas förväntningar tror bibliotekarien kan handla om att de ska få stöd att hitta litteratur, men är i övrigt inte särskilt omfattande. Bibliotekariens förväntningar på pedagogerna är att de skulle se möjligheterna till samverkan och att de borde utnyttja biblioteket mer för att få hjälp kring sin undervisning till exempel via pedagogisk litteratur.

Jag känner ändå att jag utnyttjas för lite, men det tar ju sin tid att arbeta in och alla arbetar inte efter ett undersökande arbetssätt. Jag skulle kunna hjälpa dem mycket mer.

Pedagogen

Pedagogen ser det som sin uppgift att göra bibliotekarien och biblioteket bekant för eleverna och visa dem att denna verksamhet är en del av skolan.

Pedagogen tror att bibliotekarien vill att biblioteket ska utnyttjas mer och att man ska involvera biblioteket i det dagliga arbetet mer än vad som görs idag. Pedagogerna förväntar sig en tydligare struktur kring frågor som rör bibliotekariens yrkesroll och funktion på skolan. Det kan krävas att bibliotekarien informerar mer om vad denne kan och vad denne har för kompetens, menar pedagogerna,

Jag tror ju att de vill att man ska utnyttja biblioteket. Jag tror också att de vill att man ska be dem om hjälp om man behöver det. Men det är ju det att det är ju lite brist på, eller man har för dålig koll och jag vet inte vad de har för arbetsuppgifter heller eller vad de kan så det blir... Jag har inte tänkt så mycket kring de här frågorna men de är ju jättebra och spännande, absolut.

Att utrusta biblioteket med fler datorer och annat viktigt material som t. ex. lättläst litteratur och talböcker, anser pedagogerna skulle bidra till att biblioteket blev en ännu viktigare resurs på skolan och genom det så skulle man också ta mer hjälp av varandra.

5.3 Lindskolan

5.3.1 Skolbibliotekets roll för lärande

Bibliotekarien

Bibliotekarien beskriver hur eleverna i biblioteket läser både fack- och skönlitteratur. Eleverna frågar varandra om tips när de söker information och letar själva genom att titta på bokryggar. Vanligt är också att de frågar bibliotekarien om hjälp. De söker information via Google och Wikipedia på datorerna. Det går snabbt och utan kritisk eftertanke enligt bibliotekarien.

Det är in på Google och så skriva ett ord där snabbt och sedan Enter. Helst ska det vara bilder också som man bara kan skriva ut. De läser knappt igenom artikeln innan utan tar den bara - så är det klart.

För elever i behov av särskilt stöd menar bibliotekarien att en bra väg att gå är att prata med dem enskilt och försöka ta reda på vilken nivå de befinner sig på när det gäller läsning för att kunna hitta en bra bok. Det viktigaste är att de läser, inte vad. Det är känsligt när eleverna kommer i stora grupper och dessa elever vill heller inte visa att de använder till exempel en Daisy-spelare som stöd i sin läsning. Bibliotekarien kan se att bibliotekets alla böcker kan vara svårt för dessa elever och att en adekvat sökning via internet är krävande, men ser också att de ofta dras till biblioteket för att det är ett lugnt och annorlunda rum i skolan.

Pedagogen

Endast i ämnena svenska och so fungerar biblioteket som en del av undervisningen. Man an-

vänder det för att söka kunskap, berättar pedagogen. Eleverna föredrar vid dessa tillfällen att använda internet och "googla". De har svårt för att urskilja information och tar bara det som kommer upp först vid sökningen.

Genom att ge information om var de ska söka försöker pedagogen ge ramar för elevernas arbete. Pedagogen konstaterar att elevernas arbete i skolbiblioteket präglas av vilshenhet, desorientering och att de har svårt för att koncentrera sig. Många har svårt för att förstå texterna som de ska studera. När de ska skriva egna texter blir resultatet att de skriver av texter som de hittat vid sökningen. Enligt pedagogen anser de ändå att de har löst uppgiften. Det främsta problemet är:

Ren ordkunskap och ovanan att läsa den typen av faktaspäckade texter. Allting är ju fakta i stort sett i en uppslagsbok, det är ju väldigt komprimerat. Då är det jättesvårt att hjälpa dem och få ut vad det är som är viktigt och vad som är fakta. De läser och så är det en liten sak som de inte förstår och ju svårare de har för sådana här saker desto lättare texter får de jobba med.

Pedagogen upplever att elever i behov av särskilt stöd är de som får ut minst av arbetet i skolbiblioteket. De vet inte var de ska leta och har svårt för att uppfatta vad arbetet ska gå ut på. De behöver mycket stöd och tydlig handledning. Det kan också vara svårt, enligt pedagogen att hitta lämplig litteratur som har rätt nivå språkligt sett för den här gruppen av elever. Många ungdomar tvingas läsa för barnslig litteratur för att kunna förstå språket.

Ett större utbud av lättläst litteratur skulle vara ett stöd för dessa elever. Dessutom, tror pedagogen att man måste ha regelbundna lektioner i bibliotekskunskap för att stärka dem i deras arbete och skapa trygghet.

5.3.2 Samverkan

Bibliotekarien

Bibliotekarien har presenterat sig på skolan och informerat om vad biblioteket kan hjälpa till med, men kan inte delta i några arbetslagsträffar på grund av arbetstider. Samverkan kan ske efter spontana kontakter i personalrummet eller då pedagoger kommer till biblioteket.

När det gäller elever i behov av stöd finns ingen organiserad samverkan utan den sker tillsammans med enskilda pedagoger på deras initiativ. Det kan framkomma att en elev har dyslexi och då kan bibliotekarien hjälpa till med Daisybandspelare och skivor. Bibliotekarien beskriver hur en sådan samverkan gynnar eleverna.

Det kan inte vara speciellt kul att läsa en bok som man är tvingad till för det första och sen om man inte ser vad det står på sidorna och så sitta tillsammans med alla och försöka läsa den här. Det måste vara jättejobbigt. Bara att veta att det finns massor utav grejer; att man inte behöver läsa just med text utan man kan lyssna i stället måste kännas befriande.

Pedagogen

Pedagogen beskriver att det finns en mall på skolan för samverkan mellan bibliotekarie och pedagoger men av olika organisatoriska anledningar fungerar den inte. En gång per termin försöker man dock träffas och planera tillsammans. Annars är spontana kontakter vanligast, pedagogen söker upp bibliotekarien vid behov. Genom bibliotekarien kan pedagogen få hjälp med att välja litteratur och söka information. Med hjälp av biblioteket kan eleverna få möjlighet att byta inlärningsmiljö och möta en annan vuxen som kan lära ut saker och som dessutom står fri från bedömningsrollen, anser pedagogen.

Genom ett organiserat samarbete mellan bibliotekarie och pedagog skulle undervisningen kunna förbättras, tror pedagogen. Hinder för ett sådant samarbete idag är bland annat tidsbrist och allmänna organisatoriska brister på skolan som helhet.

5.3.3 Förväntningar

Bibliotekarien

Bibliotekarien menar att denne har ett annan slags vuxenroll än pedagogerna i skolan. Biblioteket ses som en oas där man söker kunskap för att man har lust och inte av tvång. Uppdraget är inte samma som pedagogens utan innebär mer att vara närvarande och uppmuntra till läsning utan krav. Att kunna serva eleverna och hitta vägar förbi negativa attityder till böcker är en väsentlig uppgift menar bibliotekarien.

Jag tror att det är viktigare att det finns ett bra skolbibliotek med utbildad personal som är intresserad av barn och ungdomar och vill att de ska lära sig, men på deras egna villkor och efter deras egna förutsättningar. Det är min roll tycker jag att utifrån dem själva ge dem service. Inte vara så delaktig i det här med skolarbetet.

Kring lärarnas förväntningar är bibliotekarien lite osäker. De som använder biblioteket mycket vill ha hjälp med att hitta läsböcker på rätt nivå. Det verkar som om de tycker om och uppskattar biblioteket, samt är tacksamma över den service de får.

När det gäller bibliotekariens förväntningar på pedagogerna ser denne en diskrepans mellan skolans biblioteksplan och den otydlighet som finns hos dessa om vad biblioteksverksamheten ska ha för funktion på skolan.

Pedagogen

Pedagogen ser som sin uppgift att vara väl bevandrad i biblioteket och ansvara för att eleverna går dit. Pedagogen tror att bibliotekarien vill att de kommunicerar mer och att de borde samverka mer.

Bibliotekarien vill att vi ska jobba mer tillsammans och man har konstant dåligt samvete för att man inte hinner tillmötesgå det där.

Bibliotekarien har en väsentlig roll att fylla, menar pedagogen och tillägger att alla böcker skulle vara borta inom en vecka om inte bibliotekarien fanns. Pedagogen vill se biblioteket som en rofylld plats och som är välförsett med material som alla kan använda.

6 Diskussion och slutsatser

Vilka slutsatser kan man dra av den här undersökningen? En svaghet i studien är att materialet inte är så stort liksom att de skolor som ingick inte var helt representativa med sina utbildade bibliotekarier och relativt välutrustade bibliotek. Därför måste man vara försiktig med att dra slutsatser. Däremot kan man se vissa återkommande mönster och tendenser, som dels knyter an till tidigare forskning på området och förmodligen också speglar sidor av verkligheten.

6.1 Lärande i skolbiblioteket

6.1.1 Rummet

Någonting som återkommer i vårt resultat är tankar om själva skolbiblioteksrummet. Det beskrivs som ett lugnt och inbjudande rum. Elever går gärna dit för att arbeta, men också för att vila sig i en annorlunda miljö. De vuxna som finns där upplevs ha en viktig roll för att handla och stödja eleverna. Tallaksen Raftes beskrivning av biblioteksrummet som en ”porös gråzon” (Sundin Beck, 2002, s. 120) stämmer ganska väl överens med hur informanterna i undersökningen beskriver sina bibliotek. En bibliotekarie talar uttryckligen om hur elever i behov av stöd söker sig till biblioteket för att det är ett annorlunda rum i skolan. Förmodligen ett slags frirum i kontrast till klassrummets mer strama struktur. Chambers talar om vikten av att skapa goda miljöer för att gynna läsningen och detta är något som bibliotekarierna verkar angelägna om att erbjuda på de skolor vi har besökt (Chambers, 1995).

Anmärkningsvärt är att det så tydligt framkommer hur eleverna upplevs som vilsna och osäkra i sin förmåga att utnyttja skolbibliotekets informationsresurser. Frågan uppstår varför det är så? Hur kommer det sig att rummet inte används som ett naturligt arbetsredskap? I Skolverkets nationella kvalitetsgranskning talas om en miljö där biblioteket är ”ett rikt resurscenter för lärare och elever” (Skolverket, 1998, s. 23) Vad är det som hindrar att biblioteksrummet blir en plats för interaktion där man kan förverkliga läroplanens mål där eleverna ”utvecklar nyfikenhet och lust att lära” och ”utvecklar sitt eget sätt att lära” (Utbildningsdepartementet, 1998, s. 17). Vid ett undersökande arbetssätt borde dessa frågor genomarbetas och besvaras.

6.1.2 Undersökande arbetssätt

I undersökningen framkommer att skolbiblioteket bland annat används vid elevers forskning. Flera informanter beskriver då hur elever får problem med informationssökning och bearbetning av information när de arbetar via internet på datorer. Både pedagoger och bibliotekarier på de tre skolorna beskriver denna process som svår för eleverna. De kan inte granska och förstå texten i de källor som de hittar och när de ska sammanställa materialet blir det mycket avskrift.

Det är rimligt att anta att elever i behov av särskilt stöd har extra svårt för att klara av detta arbetssätt vilket också bekräftas i rapporten ”Textflytt och sökslump” (Alexandersson&Limberg, 2004). Man framhåller vikten av att bibliotekarier och pedagoger tillsammans bygger upp stödstrukturer för att förhindra att dessa elever halkar efter ännu mer. I undersökningen framgår inget exempel på en sådan medveten organiserad stödstruktur. Resultatet antyder snarare att det finns en osäkerhet hos pedagogerna kring lärandet i skolbiblioteket och då specifikt kring användandet av internet. Vad händer när elever får sin kunskap via internet och hur kan skolan få alla elever att bli kritiska granskare är frågor som borde debatteras mer? En omedveten pedagogisk hållning kan medföra att man väljer invanda strukturer som att stanna kvar i klassrummet och använda läromedel, alternativt begränsa elevernas internetsökning genom att anvisa sökord och sökvägar.

Tillgången på tekniska hjälpmedel i skolbiblioteket är en annan viktig stödstruktur. I litteraturen framstår årets bibliotekarie som en förebild på detta område. Genom att skapa en allmän tillgång på tekniska hjälpmedel i biblioteket har användningen av dessa blivit något helt natur-

ligt (Bonnier Carlsen, 2007). Detta gynnar elever i behov av särskilt stöd och det kan också visa sig vara en grundförutsättning för att de ska klara av att nå skolans kunskapsmål. I resultatet framkommer ingenting som tyder på att det förekommer en sådan satsning på skolorna.

Trots brister på stödstrukturer är det intressant att flera av informanterna påpekar att eleverna alltid föredrar datorn som informationskälla och att de tycker datorarbetet i skolbiblioteket är roligt. För eleverna är datorn ett naturligt redskap och ett redskap som de har i sina hem, påpekar en av pedagogerna. Hur skolan tar tillvara detta och utnyttjar det för lärande bör diskuteras och lyftas fram som en viktig fråga.

Att bedöma kvaliteten på internettexter och kunna producera egna texter kräver en medveten läs- och skrivprocess som bör starta tidigt i elevens skolarbete. Liberg använder begreppet A-miljö där man medvetet och systematiskt arbetar med denna process i ett utvecklingsperspektiv. Enligt Skolverkets nationella kvalitetsgranskning har skolbiblioteket en central roll att fylla i en sådan miljö. När elever inte klarar av ett undersökande arbetssätt borde skolan fokusera mer på processen än resultatet (Skolverket, 1998). En pedagog beskriver att eleverna är nöjda när de gjort klart texten, även om den till stora delar är avskriven. Det kan betyda att eleverna saknar förmåga att granska och reflektera när de skriver och läser. De ser bara själva produkten som det väsentliga inte kvaliteten på själva arbetet, vilket inte är i linje med läroplanens kunskapsyn.

Lärarna och bibliotekarierna i undersökningen är delvis medvetna om problematiken kring lärandeprocessen vid informationssökning. Få har däremot förslag på pedagogiska åtgärder som kan minska svårigheterna för eleverna. Metoder som några informanter för fram går ut på att styra eleverna mer och begränsa utbudet av fakta och på det viset återfå kontrollen över det som eleverna gör. Informanterna beskriver att de försöker ge ramar för arbetet genom att ge eleverna information om var de ska söka på internet eller erbjuda ett vanligt uppslagsverk först.

Alla informanter verkar överens om att skolbiblioteket är en mycket viktig del av skolans arbete och särskilt vid egen forskning men det framgår av resultatet att de tycks sakna medvetna strategier i praktiken för hur det pedagogiska arbetet ska organiseras i biblioteket. Dessutom är det få som hänvisar till målen i läroplan och kursplan när de argumenterar för arbete i skolbiblioteket vilket är anmärkningsvärt då till exempel kursplanen i samhällskunskapsämnet i stort sett verkar förutsätta ett bibliotek (Gomez&Swenne, 1996).

Alla tre skolorna måste klassas som välutrustade när det gäller tillgången på skolbibliotek och bibliotekarier men vi kan se att detta inte automatiskt medför höjd kvalitet på undervisningen och lärandet på det ovan beskrivna området, vilket också bland annat Limberg för fram i sin forskning (Limberg, 2003).

Man kan fråga sig hur stor medvetenhet det finns hos informanterna kring alla de förmågor som krävs av en elev för att klara ett undersökande arbetssätt. Gomez och Swenne (1996) liknar dessa förmågor vid en trappa som eleverna ska gå upp för stegvis. I undersökningen är det ingen som problematiserar detta arbetssätt utifrån insikter om svårigheternas karaktär. Istället fokuserar man endast på brister i elevernas språkliga förmåga eller deras förmåga att strukturera. Osäkerhet och okunskap kring vad som egentligen krävs för ett självständigt arbetssätt kan eventuellt resultera i felaktiga analyser av orsaker till misslyckanden.

Utifrån ett sociokulturellt perspektiv på lärande vore det viktigt för skolorna att ställa sig frågan vad skolbiblioteket med sina olika redskap för med sig vid lärandeprocesser (Dysthe,

2003). Datoriseringens konsekvenser för lärandet har bland annat inneburit att skolan inte längre har samma kontroll över innehållet i kunskapen som tidigare, vilket medför att eleverna måste förberedas på ett nytt sätt. De måste till exempel lära sig att ställa frågor och vara källkritiska genom att granska och tolka text. Detta kan endast ske genom kommunikativa processer, det vill säga genom att läsa texter tillsammans och samtala om innehållet. Dessutom är det viktigt att utforma strukturer för hur skolbiblioteket ska integreras i undervisningen.

6.1.3 Samverkan

I resultatet framkommer att det är svårt att organisera en samverkan mellan biblioteket och pedagoger. Det pekas på organisatoriska problem och andra hinder som till exempel tidsfaktorn. En bibliotekarie uttrycker en stor frustration över att dennes tjänster och resurser inte utnyttjas mer av pedagogerna.

Projektet Listiga Råven visar hur en medveten bibliotekarieroll i samverkan med lärarna kan skapa ett nytänkande kring lärande, som leder till en bra kunskapsutveckling hos eleverna (Alleklev& Lindvall, 2000). Hur man ser på sin skolbibliotekarieroll är en viktig faktor. Vill man ingå i ett pedagogiskt samarbete, är man insatt i lärandeprocesser och teorier eller ser man på sin roll mer som en serviceroll kring litteratur, material och kunskaper? Undersökningens tre bibliotekarier förhåller sig lite olika till detta både i teori och praktik.

Skolans och pedagogernas syn på lärande är en avgörande faktor när det gäller skolbibliotekets funktion menar rapporten "Textflytt och sökslump" (Alexandersson&Limberg, 2004). Om pedagogerna är insatta i interaktionistiska lärandeteorier som utgår från elevens omgivning och relationer i kunskapsbildandet blir biblioteket ett viktigt redskap att använda. I resultatet uttrycker pedagogerna en tro på att biblioteket är viktigt. Ingen skulle bestrida Unesco-rådets (2006) rekommendationer att förmågor förbättras om bibliotekarier och lärare samarbetar. De kan dock inte tydligt definiera på ett djupare plan varför skolbiblioteket är så viktigt eller peka på hur det i praktiken får bli ett redskap för just lärande. Förmodligen har de inte funderat över det innan vi frågade och det visar också att teorier kring lärande och skolbibliotek inte är prioriterade områden att diskutera ute på dessa skolor.

Undersökningen om uppfattningar kring skolbibliotekets funktion indikerar således en avsaknad av en medveten diskussion kring läroplanens mål för elevers lärande. Detta menar vi är extra allvarligt när det gäller barn i behov av särskilt stöd som genom detta riskerar att gå miste om den mångfald av lärandestrategier som kan erbjudas via ett genomtänkt användande av skolbiblioteket.

6.1.4 Skolbiblioteken och Loertschers taxonomier

Var befinner sig undersökningens bibliotekarier och pedagoger och deras skolbibliotek i förhållande till Loertschers taxonomier? Hur integrerat är biblioteket med den pedagogiska verksamheten så att det gynnar elevernas lärande?

I praktiken kan man konstatera att ingen bibliotekarie når upp till de högsta nivåerna; åtta, nio och tio i sin verksamhet. Dessa förutsätter bibliotekariens organiserade och aktiva medverkan i den pedagogiska planeringen. I teorin finns dock ambitionen, men i olika grad hos informanterna.

Undersökningens pedagoger når inte de högsta nivåerna; sju och åtta i sin samverkan med biblioteket. I olika grad ser de vikten av en mer aktiv och gemensam process med bibliotekarien kring elevernas lärande.

Avsaknad av medvetna diskussioner kring lärande gör det svårt att nå upp till de högsta nivåerna eftersom de kräver ett mycket genomtänkt pedagogiskt förhållningssätt, vilket i sin tur förutsätter en drivande skolledare. I ett utvecklingsarbete kring lärande och skolbibliotek skulle taxonomierna kunna utgöra både strävansmål och samtidigt vara ett redskap för utvärdering.

6.2 Specialpedagogiska implikationer och vidare forskning

Lärdomar man kan dra av studien är att pedagoger och bibliotekarier gemensamt måste bygga upp stödstrukturer för elever i behov av stöd och hitta arbetsformer där man i högre grad förbereder alla elever inför ett självständigt, undersökande arbetssätt. De klarar inte på egen hand se vilken information som är av god kvalitet eller hur man skriver en egen text vilket undersökningen visar. De måste handledas och få träning under lång tid i informationsfärdigheter. En annan lärdom är vikten av att det finns en allmän tillgång på tekniska hjälpmedel i biblioteket som kan användas på ett naturligt sätt, vilket gynnar elever i behov av särskilt stöd.

Undersökningen genomfördes på tre skolor med relativt välutrustade bibliotek och med utbildade bibliotekarier. Trots detta har man inte nått fram till en effektiv och integrerad användning av sitt skolbibliotek. På många grundskolor för de äldre eleverna i Sverige finns inte något bibliotek att tala om och heller inte en utbildad bibliotekarie. Om skolbiblioteket ska integreras i undervisningen kan det vara relevant att fråga sig om det inte är nödvändigt med någon form av pedagogisk utbildning för den som ansvarar för biblioteket. Här skulle en vidare forskning kunna vara intressant att ta del av.

I Skolverkets lägesbedömning frågar man vilken roll ett bibliotek ska ha i ett modernt informationssamhälle. Man pekar på att till exempel elever med funktionshinder eller elever med olika modersmål borde påverka bibliotekens funktion på skolorna (Skolverket, 2006). Hur ett skolbibliotek kan bidra till att förverkliga läroplanens differentieringsmål skulle vara en angelägen vidare forskning.

Det vore också intressant att i en större studie följa goda exempel, som Årets skolbibliotekarie, vidare och se effekterna på lärandet hos eleverna vid en sådan satsning.

Vidare kunde man studera rektorernas syn på skolbiblioteken. Hur medvetna är de om vad som står i skolplanen, läroplanen och Bibliotekslagen? Hur tänker de som satsar på sitt bibliotek? Har de en allmän tro på att det är bra med böcker för läsutvecklingen eller finns det även mer medvetna tankar kring läroplanens lärandeteorier?

Genom att knyta an till Limbergs (2003) skolbiblioteksdefinition, där det ingår ett program för att höja kvaliteten för undervisning och inläring, kan man i resultatet se att tankar kring detta finns i teorin. I praktiken blir det mer spontana samarbetsinsatser utan någon mer genomtänkt strategi. Vår bild är att både pedagoger och bibliotekarier är frustrerade över detta

och har svårt att hitta en framkomlig väg. De uttrycker att biblioteket är oerhört viktigt, men kopplar inte detta till lärandeteorier och läroplansmål.

Att skolorna till exempel har en biblioteksplan är ingen garanti för att den får effekter i praktiken. Att i stället få delta i ett projekt som "Helvetesgapet", visar att man genom medvetna diskussioner om lärande ute på skolorna kan utveckla sina teorier och att detta bidrar till att biblioteken blir centrala redskap för att nå läroplanens kunskapsmål för alla elever.

När man dokumenterat och själv är klar över *vad* man gör *när*, *hur* och *varför* blir dialogen med kolleger lättare. Elevernas inflytande över sitt lärande kan då också bli verklig och inte bara knuten till "Vad skall vi göra?" (Skolverket, 2003, s. 17).

Då finns en möjlighet att skolbiblioteket kan förvandlas från en slumrande resurs till att bli ett aktivt redskap, som verkar stärkande för lärandet hos alla elever på deras egna villkor.

Referenser

- Alexandersson, M. & Limberg, L. (2004). *Textflytt och sök slump Informationssökning via skolbibliotek*. Stockholm: Liber distribution.
- Alleklöv, B. & Lindvall, L. (2000). *Listiga räven. Läsinlärning genom skönlitteratur*. Stockholm: En bok för alla.
- BonnierCarlsen.(2007). *Årets skolbibliotekarie*. Hämtat 26 oktober 2007.
http://www.bonniercarlsen.se/lararrummet/lararrummet_main.html
- Brandel, T. (2007). Krav på lag om skolbibliotek- Flera organisationer vill att skolorna tvingas tillhandahålla böcker. *Svenska Dagbladet*. (22 oktober), s. 4. Hämtat 10 november, 2007, från http://www.svd.se/kulturnoje/nyheter/artikel_517301.svd
- Chambers, A.(1995). *Böcker omkring oss: om läsmiljö*. Stockholm: Norstedt
- Dysthe, Olga. (2003). *Dialog, samspel och lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Gomez, E. & Swenne, M. (1996). *Aktivt lärande med skolbibliotek*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Güettler, K. (2006). Skolbibliotek hör hemma i skollagen. *Svenska Dagbladet*. (10 september), s.9. Hämtat 10 september, 2006, från http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/artikel_351478.svd
- Henning, J. & Jonsson, L. (2007), *Biblioteksresurser och målpåfyllelse*. Uppsala Universitet, Magisteruppsats.
- Kühne, B.(1993).*Biblioteket skolans hjärna*.Stockholm Almqvist&Wiksell
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lgr 80. (1980). *Läroplan för grundskolan*. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget
- Limberg, L. (1990). *Skolbibliotek för kunskap och skapande: ett idé- och servicematerial för lärare och bibliotekarie om biblioteket i undervisningen*. Stockholm: Utbildningsförlaget.
- Limberg, L. (2003). *Skolbibliotekets pedagogiska roll – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.
- Merriam, S.B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Nobel, A. (1979). *Boken i skolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- SFS 1994:1194, (1994). *Grundskoleförordningen*.
- SFS 1996:1596, (1996). *Bibliotekslagen*.
- Skolplan för X kommun. (2005-2006).
- Skolverket. (1998). *Nationella kvalitetsgranskning 1998*. Skolverkets rapport nr160. Stockholm: Liber
- Skolverket. (2000). *Kursplaner i svenska*. Hämtat 26 oktober, från <http://www.skolverket.se/sb/d/618;jsessionid=962C0C696A4BC5EA3104347269911935>

- Skolverket. (2003). *Tid för lärande: nationella kvalitetsgranskningar 2001-2002*. Stockholm: Statens skolverk.
- Skolverket. (2006). *Lägesbedömning 2006. Förskola, skola och vuxenutbildning*. Skolverkets rapport nr 288. Dnr 2006:1433.
- SOU 1999:63. *Att lära och leda. En lärarutbildning för samverkan och utveckling: Lärarutbildningskommitténs slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes.
- Statens kulturråd. (1999). *Skolbiblioteken i Sverige: Kartläggning, analys och probleminventering. (Rapporter; 1999:1)*. Stockholm: Statens kulturråd.
- Stukát, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Sundin Beck, U. (2002). Ett poröst rum. I T. Hasselroth (Red.), *Viljan att lära* (s.115-126). Lund: Författarna och Bibliotekstjänst.
- Svenska Uneskorådet. (2006). *Unesco:s skolbiblioteksmanifest. (2006)*. Svenska Uneskorådets skriftserie nummer 1/2006. Hämtat 13 november 2007, från <http://www.unesco-sweden.org/informationmaterial/infostart.htm>
- Utbildningsdepartementet. (1998). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*. Stockholm: Fritzes förlag.
- Vetenskapsrådet. (2003). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Tryck: Elanders Gota

Bilaga 1, Missivbrev

Missivbrev till rektorerna

Hej!

Mitt namn är Agneta Mårtensson och jag skriver en c-uppsats i specialpedagogik tillsammans med min kurskamrat Magdalena Bergsten. Vi går sista terminen på specialpedagogiska programmet här i Göteborg och detta är vår slutuppsats.

Vi skulle gärna vilja besöka er skola och intervjua en svensklärare och en skolbiblioteksansvarig kring frågor som rör biblioteket och elever i behov av särskilt stöd. Vårt syfte med uppsatsen är att fånga och beskriva uppfattningar hos de två yrkesgrupperna som kan hjälpa oss att förstå och fördjupa vår kunskap om skolbibliotekets betydelse och roll för lärande i skolverksamheten. Vi är alltså inte ute efter att hitta det perfekta skolbiblioteket utan framförallt få en bild av hur man ser på det och vilka erfarenheter man har.

Undersökningen är konfidentiell och de som väljer att medverka kommer att vara anonyma vid en ev. publicering.

Vi tycker att vårt forskningsområde är mycket intressant och tyvärr inte så beforskat av pedagoger utan framförallt av bibliotekarier. Vi hoppas att vi genom detta arbete kan bidra till att fler pedagoger börjar engagera sig i biblioteksfrågor och att ämnet kan leda till diskussion. Vårt arbete är dock endast möjligt med er hjälp.

Intervjun rör sig endast om ca 40 min per person och vi bandar svaren. Självklart får de intervjuade ta del av våra resultat senare.

Tyvärr har vi inte så lång tid på oss inför examinationen därför vore vi tacksamma för ett snabbt svar från er, gärna på mail.

Med vänliga hälsningar

Agneta Mårtensson och Magdalena Bergsten

Bilaga 2, Intervjumall bibliotekarie

Inledande frågor

1. Vilken utbildning har du?
2. Hur länge har du ansvarat för skolbiblioteket?
3. Vilka öppettider har biblioteket?
4. Är du där under dessa tider?

A. Uppfattningar

a) Bibliotekets roll för lärande i allmänhet.

5. På vilket sätt används biblioteket kopplat till elevers lärande?
6. Hur söker eleverna litteratur och information när de är i biblioteket?
7. Hur upplever du elevernas arbete i biblioteket?
8. Hur tänker ni när ni investerar i biblioteket? Hur kan du påverka detta?

b) Bibliotekets roll kopplat till barn i behov av särskilt stöd.

9. Vilka erfarenheter har du av att handleda barn i behov av särskilt stöd?
10. Hur skulle biblioteket kunna vara en resurs för elever i behov av särskilt stöd?
11. Hur tror du att elever i behov av särskilt stöd upplever biblioteket?

B. Samverkan

12. Vilken kontakt har du i din roll som biblioteksansvarig med lärarna på skolan?
13. Hjälps ni åt i arbetet kring elever i behov av särskilt stöd? Hur i så fall?
14. På vilket sätt tror du att en samverkan mellan biblioteket och pedagogerna påverkar lärandet för dessa elever?

C. Förväntningar

15. Hur ser du på din roll när det gäller elevers lärande?

16. Vilka förväntningar tror du att lärarna har på dig?

17. Hur ser du på lärarnas roll i mötet med skolbiblioteket?

Till sist

18. Hur skulle ditt idealbibliotek se ut för elever i behov av särskilt stöd?

Bilaga 3, Intervjumall pedagog

Intervjumall pedagog

Inledande frågor

1. Vilken utbildning har du?
2. I vilka ämnen undervisar du?
3. Hur länge har du arbetat på skolan?

A. Uppfattningar

a) *Bibliotekets roll för lärande i allmänhet..*

4. När använder du biblioteket i din undervisning?
5. Hur söker eleverna litteratur och information när de är i biblioteket?
6. Hur upplever du elevernas arbete i biblioteket?
7. Hur skulle du vilja att skolbiblioteksverksamheten var utformad för att stödja elevers lärande?

b) *Bibliotekets roll kopplat till barn i behov av särskilt stöd.*

8. Vilka erfarenheter har du av att handleda barn i behov av särskilt stöd i biblioteket?
(Informationssökande, läsutveckling)
9. Hur tror du att elever i behov av särskilt stöd upplever sitt lärande via biblioteket?
10. Hur skulle biblioteket kunna vara en resurs för elever i behov av särskilt stöd?

B. Samverkan

11. Vilken kontakt har du med den skolbiblioteksansvarige på skolan?
12. Hjälps ni åt i arbetet kring elever i behov av särskilt stöd? Hur i så fall?

13. På vilket sätt tror du att en samverkan mellan biblioteket och pedagogerna påverkar lärandet för dessa elever?
14. Vilka möjligheter och hinder ser du när det gäller samverkan?

C. Förväntningar

15. Vilket är ditt ansvar som pedagog när det gäller att använda skolbiblioteket i lärandet?
16. Vilka förväntningar tror du att den skolbiblioteksansvarige har på dig?
17. Hur ser du på den skolbiblioteksansvariges roll på skolan?

Till sist

18. Hur skulle ditt idealbibliotek se ut för elever i behov av särskilt stöd?